

ZÂHİD el-KEVSERÎ'NİN İCÂZETNÂMESİNDE YER ALAN İSNADLARIN OSMANLI ANADOLU'SUNDAKİ TARİHÇESİ

Kadir AYAZ

Yrd. Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Hadis Anabilim Dalı Öğretim Üyesi
kadirayaz15@gmail.com

ÖZET

Zâhid el-Kevserî (m. 1879-1952), Mısır'da bulunduğu dönemde (1922-1952) icâzetnâme örneği olarak hazırladığı *et-Tahrîru'l-vecîz fî mâ yebtegîhi'l-müstecîz* adlı meşyeha, diğer bir adıyla fehrese türündeki eserinde, uhdesinde bulunan isnadları ve silsilelerindeki bazı âlimlerin biyografilerini tanıtmıştır. Eser, Kevserî'nin hocaları, rivayet izinleri ve isnadlar açısından oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Kevserî'nin meşyehası, İstanbul ve çevresinde son dönem Osmanlı âlimleri arasında mütedâvel olan isnadların kaynağı ve bölgedeki tarihçesi hakkında önemli bilgiler ihtivâ etmektedir. Bu çalışmada, Kevserî'nin icâzetnâmesinde yer alan isnadların İstanbul özelinde Osmanlı Anadolu'sundaki tarihçesi araştırılıp, son dönemdeki rivayet birikiminin ilk dönemlere kadar uzanan köklü bir geçmişe sahip olup olmadığı hususunda bir kanaate ulaşılmaya çalışacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kevserî, İcâzetnâme, İsnad, Osmanlı Hadis Çalışmaları

History of Asanids (Chain of Reporters) of Hadith in Zahid al-Kawthari's Ijazah in the Anatolia of Ottoman

At the time Zahid al-Kawthari (1879-1952) was in the period in which Egypt (1922-1952), he prepared a book as an example of Ijazah: entitled "*al-Tahrir al-Wajiz fi ma yabtagih al-Mustajiz*". He introduced in this booklet narration chains and the lives of his teachers and Hadith scientists in those chains from the Ottoman period. This booklet is a great richness in terms of the content and names of al-Kawthari's teachers and thier Ijazah and chains. Because al-Kawthari's chieftdom contains important information about the hadith narration chains taken from hadith scientists in Istanbul area. So, in this work, the history of asanids in and Istanbul will be explored, and a contentment will be reached whether that these narrations date back to the early beggings of the Ottoman period or not.

Keywords: Kawthari, Ijazah, Isnad, Ottoman Hadith Studies

GİRİŞ

Son zamanlarda Osmanlı dönemi hadis çalışmaları ile ilgili yapılan akademik araştırmalarda hızlı bir artış söz konusudur. Konuyla ilgili incelemelerde, Dârulhadis medreselerinin eğitim programları, müderrisleri ve vakfiyeleri incelenmekte¹, ayrıca Osmanlı âlimlerinin hadis eserlerinin genel bir dökümanı çıkarılmakta², hatta bazı özel çalışmalarda bunların nitelikleri tetkik edilmektedir³. Konuyla ilgili yapılan araştırmalarda, dönemin hadis eserlerinin tesbiti hususunda önemli ölçüde mesafe kat edilmiş olmasına rağmen, hadis şerhleri ve ulûmu'l-hadise dâir derleme ve hadis usûlü nev'inden çalışmaların neşirleri ve bunların akademik açıdan tahlîli konusunda yeterli sayıda çalışma yapılmamıştır.⁴

¹ Eğitim ve tedrisat programları açısından Dârulhadis medreseleri ile ilgili çalışmalar için bkz. Gül, Ahmet, *Osmanlı Medreselerinde Eğitim - Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l-Hadislerin Yeri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997; Yardım, Ali, "Osmanlı Devrinde Dârulhadisler", Güler Eren (ed.), *Osmanlı*, (Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999), VIII/163-175; Karacabey, Salih, "XV ve XVI. Asır Osmanlı Medreselerinde Hadis Öğretimi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Bursa, 1992), IV, 4/227-35; A.m.f., "Osmanlı Medreselerinin Son Dönemi'nde Hadis Öğretimi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Bursa, 1999), VIII, 8/149-69; A.m.f., "Hadis Öğretiminde Medrese ve Dâru'l-hadislerin Yeri", Muhittin Düzenli (ed.), *Anadolu'da Hadis Geleneği ve Dâru'l-hadisler*, Samsun, 2011, s., 217-43; Yücel, Ekrem, "Dâru'l-hadislerin Müfredatı ve Eğitimi", Muhittin Düzenli (ed.), *Anadolu'da Hadis Geleneği ve Dâru'l-hadisler*, Samsun, 2011, s., 273-92. Edirne ve Süleymaniye Dârulhadisi'nin vakfiyelerinden müderrislik kadrolarına kadar çeşitli açılardan incelendiği araştırmalar için bkz. Yıldırım, Selahattin, *Osmanlı İlim Geleneğinde Edirne Dârulhadisi ve Müderrisleri*, İstanbul, 2001; Çiftçi, Mehdi, *Süleymaniye Dârulhadisi (XVI-XVII. Asırlar)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2013.

² Osmanlı alimlerinin hadis konusundaki çalışmaları için bkz. Yıldırım, *Osmanlı Dönemi Anadolu Muhaddisleri (Hicrî VII-IX. Asır)*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1994; A.m.f., "XVII. Yüzyıl Osmanlı Muhaddisleri ve Eserleri", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* (İstanbul, 2004), 14/152-182; Karahan, Abdulkadir, *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis Toplama, Tercüme ve Şerhleri*, Ankara, 1991; Cihan, Sadık, "Osmanlı Devrinde Türk Hadisçileri Tarafından Yazılan Usulü Hadis Eserleri, Risâleleri ve Nuhbetü'l-Fiker Üzerine Yazılan Şerh ve Tercüme", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* (Erzurum, 1976), 1/127-136; A.m.f., *Osmanlı Devrinde Türk Hadisçileri Tarafından Kırk Hadis Dışında Muayyen Sayıda Derlenen Hadis Mecmuaları ve Bir Hadis Üzerine Yazılan Risaleler*", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Erzurum, 1976), 1/127-163; Mâcî, Yunus, "Osmanlı Gerileme Döneminde Hadis Öğretimi", Muhittin Düzenli (ed.), *Anadolu'da Hadis Geleneği ve Dâru'l-hadisler*, Samsun, 2011, s., 252-268.

³ Tobay, Ahmet, "Yusuף Efendizâde Abdullah Hilmi ve Hadis Şerhçiliğindeki Yeri" (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1991; Demirer, Macit, *Hadis İlimleri Açısından Ahmed Ziyâüddin Gümüşhânevi (v. 1311/1893) ve Levâmiu'l-Ukûl Adlı Eseri*, (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007; Ayaz, Kadir, *Molla Gürânî ve el-Kevseru'l-Cârî ilâ Riyâdü Ehdâdis'l-Buhârî* (Doktora Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2014.

⁴ Yukarıdaki dipnotta yer alan çalışmalardan başka konuyla ilgili araştırmalar için bkz. Aydın, Abdullah, "Osmanlı Hadis Âlimlerinden Bandırmalı Küçük Hâmid Efendi'nin (1111-1172/1699-1758 veya 1759) Hayatı ve Eserleri", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2003), 8/1-3. Bu makalenin yayımlandığı tarihten sonra konuyla ilgili yapılan çalışmaların bazıları şunlardır; Yıldırım, Selahattin, "Osmanlı Muhaddislerinden el-Kemâhî ve el-Müheyâ Adlı Muvatta Şerhi", *Ekev Akademi Dergisi*, (İstanbul, Yaz-2004), 20/197-220; Özer, Salih, "Şeyhu'l-İslam Kemâl Paşazâde'nin (ö. 1534) Hadis İlimine İlişkin Faaliyet-

Öte yandan Osmanlı dönemi hadis çalışmalarının eğitim ve te'lif boyutunun tetkikinde, çoğunlukla devletin kuruluş ve gelişme dönemindeki ilmî düşüncenin kaynağı göz ardı edilmekte ve doğrudan telif sahasındaki eserler veya medrese programlarındaki hadis dersleri üzerinde durulmaktadır. Hâlbuki hadis çalışmalarının seyri ile Osmanlı ilmî düşüncesinin temelini oluşturan birikimin kaynağı arasında sıkı bir ilişkinin bulunduğu kesindir. Konuyla ilgili yapılan araştırmalarda dönemin ilmî ve fikrî alt yapısı ile çok fazla bağlantı kurulmamıştır.⁵ Ancak rivayet geleneği ile sıkı bir bağı olan hadis ilimlerinin üzerinde bulunduğumuz coğrafyadaki tarihî geçmiş ne Hicaz, Mısır ve Şam; ne de Orta Asya ve Endülüs kadar köklü değildir. Bu bölgelerin rivayet birikimi, hicrî birinci ve ikinci asırlara kadar uzanan kadim bir geleneğin ürünüdür. İstanbul'un hicrî IX. asrın ortasında fethedildiğini hatırlayacak olursak, nakil geleneğine sahip olmayan Anadolu coğrafyasının ve özellikle Devlet-i Aliyye'nin başkenti durumundaki İstanbul'un ricâl, tabakat ve rivayet geleneği bağlamında ciddî bir alt yapısının bulunmaması, tarihî bir vaki'dir. Bu kanaati, kuruluştan 1558'e kadar Osmanlı âlimlerinin hayatlarının anlatıldığı *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye*'de; Buhârî (256/870)'nin *Sahîh*, Begavî (516/1122)'nin *Mesâbîhu's-Sünne ve Sâğânî* (650/1252)'nin *Meşâriku'l-Envâr*'ından başka hadis kitaplarının isminin bulunmaması kuvvetle desteklediği gibi⁶, ayrıca XV. yüzyılda açılan Edirne Dâruhâdisi ve bir asır sonrasında inşâ edilen Süleymaniye Külliyesi'nin vakfiye kayıtlarında; müsned, musannef ve mu'cem türü eserlere hatta hadis usûlü, ricâl ve tabakat kitaplarına pek rastlanılmaması da teyid etmektedir.⁷ Diğer taraftan

leri, Şehçiliği ve Hadis Usûlü Risâlesinin Tercümesi", *Dinî Araştırmalar*, (Eylül-Aralık, 2006), c., 9, 26/193-210; İmamoğlu, Taha, "Anadolu'da Usûl Çalışmaları: Ramazanzâde Abdünnâfi İffet Efendi'nin Nuhbetü'l-Fiker Şerhi: "El-Eserü'l-Mu'teber Fi Tercemeti Nuhbeti'l-Fiker", Muhittin Düzenli (ed.), *Anadolu'da Hadis Geleneği ve Dâru'l-hadisler*, Samsun, 2011, s., 325-336; Türcan, Zişan, "Anadolu'da Hadis Şerhçiliği", Muhittin Düzenli (ed.), *Anadolu'da Hadis Geleneği ve Dâru'l-hadisler*, Samsun, 2011, s., 339-351.

⁵ Osmanlı ilmî düşüncesinin kaynağı üzerine yapılan bazı araştırmalarda, XV ve XVI. yüzyıl ilmî çalışmalarının usûl ve fıkıh sistemlerinin etkisi altında bulunduğu üzerinde durulmaktadır. Hatta bunun siyâsî ve sosyolojik tahlilleri üzerine yapılan değerlendirmelerde de, devletin kuruluşu ve medeniyetin inşâsı aşamasında özellikle hukuka duyulan ihtiyaca dikkat çekilmektedir. Bkz. Ocak, Ahmet Yaşar, "Klasik Dönem Osmanlı Düşünce Hayatı", *Türkler*, 2002, XI, 19; Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu yay., 7. bs., trs., I, 520, 521.

⁶ Bkz. Taşköprülü, *Şekâik*, s., 22, 30, 38, 51, 170, 250, 255, 328, 355. *Şekâik*'te yukarıdaki hadis kitaplarının birkaç şerhinin isimleri yer almaktadır. Bkz. Taşköprülü, *Şekâik*, s., 26, 30, 101, 255. Öte yandan birkaç yerde Kütüb-i sitte ismi bulunmakta, fakat Kütüb-i sitte'deki sünenler de dahil olmak üzere müsned, musannef ve mu'cem türündeki hadis kitaplarının ismine rastlanılmamaktadır. Bkz. Taşköprülü, *Şekâik*, 288.

⁷ Edirne Dâruhâdis Kütüphanesi'nin 1435 tarihli vakfiyesindeki hadis kitapları için bkz. Bilge, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, 1984, s., 224, 231. XV. yüzyılda Çandarlızâde İbrahim Paşa İmâretinde kurulan kütüphanedeki hadis kitapları için bkz. Gökbilgin, M. Tayyib, *XV. ve XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa*

XVII. yüzyılda Köprülülü Fâzıl Ahmed Paşa tarafından kurulan kütüphanenin 1678 tarihli vakfiyesinde, hadis ilimlerinin çeşitli konularında farklı eserlerin kayda geçmesi⁸, Devlet-i Aliyye'nin başından sonuna doğru hadis kaynaklarının zenginleşmesi ve rivayet geleneğinin yaygınlaşmasında bir tekâmül sürecinden bahsetmenin mümkün olduğunu göstermektedir.

Osmanlı medreselerinde hadis ilimlerinin gelişim safhalarının bir diğer ifade ile tekâmül sürecinin ortaya çıkarılmasında, birkaç farklı açıdan araştırmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Öncelikle ricâl, tabakat ve rivayet kaynaklarının tesbiti için, ilk dönem kütüphanelerinin vakfiye kayıtlarında yer alan hadis kitaplarının çeşitliliği ve sayısının araştırılması, konunun belli ölçüde vuzuha kavuşturulmasına yardımcı olacaktır.⁹ Diğer taraftan rivayet geleneğinin gelişim safhalarının tesbitinde de özellikle icâzetnâmeler konuya önemli ölçüde ışık tutacaktır. Bu manada, Abdulfettah Ebû Ğudde'nin, "sebeti¹⁰, ilim ve isnadların nâdirlerindedir" diyerek, rivayet birikiminden övgüyle bahsettiği hocası Zâhid el-Kevserî'nin icâzetnâmesi, Osmanlı ilmî çevrelerindeki rivayet geleneğinin oluşum safhalarının belirlenmesi açısından önemli bir kaynaktır.¹¹

Son dönem Osmanlı âlimleri arasında mütemeyyiz bir mevkiye sahip olan ve İslam dünyasında da yakından tanınan Zâhid el-Kevserî, hocalarından rivayet izni aldığı hadis kitapları ve bunların isnadları hakkında bilgi verdiği meşyeha diğer bir adıyla mu'cem ve fehrese¹² türündeki *et-Tahrîru'l-*

Livası Vakıflar – Mülkler – Mukataalar, İstanbul, 2007, s., 422. 1488 yılında Edirne'de inşâ edilen II. Beyazıt Külliyesi'nin içerisinde yer alan kütüphanenin vakfiyesindeki hadis kitapları için bkz. Gökbilgin, a.g.e., (Vakfiyeler bölümü) s., 7, 42. Süleymaniye Vakfiye'sinin sonundaki ekte yer alan hadis kitapları için bkz. Bkz. Kürkçüoğlu, Kemal Edib (haz.), *Süleymaniye Vakfiyesi*, Ankara, 1962, s., 210-218; Çiftçi, a.g.e., s., 153-155; 498-502. Kanunî tarafından Süleymaniye Kütüphanesi'ne vakfedilen kitaplar için bkz. Çiftçi, a.g.e., s., 157-163.

⁸ Köprülü Fâzıl Ahmed Paşa Vakfiyesi'nde yer alan hadis kitapları için bkz. Sağır, Yusuf, *Osmanlı Arşiv Belgelerine ve Vakfiyelerine Göre Köprülü Ailesi Vakıfları*, (Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2012, (Ekler bölümü) s., 83-88, 109-110.

⁹ XV ve XVI. yüzyıl Osmanlı Vakıf Kütüphaneleri üzerine yaptığımız yeni bir araştırmada, ricâl, tabakat ve rivayet kaynakları açısından Devlet-i Aliyye'nin ilk dönemlerinde hadis çalışmaları için yeterli malzemenin bulunup bulunmadığı konusu incelenmektedir.

¹⁰ Sebet, "bir kimsenin içinde, hocalarının isimlerini, senedlerini, Semâ ettiği hadisleri, hadis öğrenimi arkadaşlarının isimlerini yazdığı kayıt defteri" anlamındadır. Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, İstanbul, 2006, s., 277.

¹¹ Bkz. Kevserî, *et-Tahrîru'l-vecîz fî mâ yebteğîhi'l-müstecîz*, haz. Abdulfettah Ebû Ğudde, Mektebü'l-matbûâtî'l-İslâmiyye, Halep, 1993, (hazırlayanın mukaddimesi).

¹² *Fehrese*, "tanınmış bir âlimin hocaları ile onlardan okuduğu kitapların adlarını yazdığı eser" anlamında olup, daha çok Kuzey Afrika ve Endülüs'te kullanılan bir tabirdir. Bu ülkelerde *fehrese* karşılığı olarak, Farsça *mu'cem* (çoğulu meâcim) ile Arapça *bernâmec* (çoğulu meâcim) kelimelerinin kullanıldığı da görülmektedir. Doğru İslam dünyasında ise bu kitap türü *sebet*, *meşyeha* (*meşîha*) ve *mu'cem* terimleriyle

vecîz fimâ yebteğîhi'l-müstecîz adlı eserini kaleme almıştır.¹³ Eser, dönemin resmî ve gayr-ı resmî eğitim kurumlarındaki rivayet geleneğinin tarihçesi hakkında önemli bilgiler ihtivâ etmektedir. Kevserî'nin icâzetnâmesinde, son dönem Osmanlı âlimleri arasında yaygın olan isnadlar yer aldığı gibi, başka âlimlerin icâzetnâmelerinde pek rastlanılmayan birçok rivayet iznine de rastlanılmaktadır. Diğer bir ifade ile Kevserî, resmî eğitim kurumları başta olmak üzere gayr-ı resmî olarak ilmî çevrelerde mütedâvel olan isnadların önemli bir kısmını toplamıştır.¹⁴ Kevserî'nin sahip olduğu rivayet izinlerinin Osmanlı âlimlerinin icâzetnâmelerine hangi asırlarda girdiği ve bu geleneğin hangi dönemlerde yaygınlık kazandığı şu ana kadar araştırma konusu yapılmamıştır. Geniş bir rivayet koleksiyonuna sahip olan Kevserî'nin icâzetnâmesinin tarihi açıdan tahlîli, detaylı olmasa da genelde Osmanlı dönemi hadis faaliyetlerinin gelişim safhaları ve özelde rivayet geleneğinin bölgedeki tarihçesi hakkında bize önemli bilgiler verecektir.

I. Zâhîd el-Kevserî'nin İstanbul'daki Hocalarından Aldığı Hadis İcâzetleri ve Bunların Bölgeye İntikal Süreci

Zâhid el-Kevserî, hadis, fıkıh ve kelam başta olmak üzere birçok ilim dalında farklı hocalardan çeşitli icâzetler almıştır. Onun rivayet izinlerinin bir kısmı İstanbul'daki hocalarına, bir kısmı da 1922'den sonra Mısır ve Dımaşk'ta bazı âlimlerden aldığı icâzetlere dayanmaktadır. Konumuz itibarı ile Kevserî'nin İstanbul'dan ayrıldıktan sonra aldığı icâzetler üzerinde durulmayacaktır.¹⁵ Burada, Kevserî'nin Anadolu ve İstanbul'da aldığı hadis icâzetleri ve bunların isnadları ele alınacaktır.

karşılanmıştır. Kandemir, M. Yaşar, "Fehrese", *DîA* (İstanbul, 1995), XII, 297. Bkz. Aydınli, *Hadis İstilahları*, s., 56-57, 97, 186, 276.

¹³ *et-Tahrîru'l-vecîz fimâ yebteğîhi'l-müstecîz* adlı eser, Zâhid el-Kevserî tarafından icâzet nüshası olarak hazırlanmış ve 1360/1941-42 tarihinde Kahire'de Envâr Matbaası'nda 300 adet basılmıştır. Eser, Abdulfettah Ebû Ğudde tarafından 1413/1993 tarihinde Haleb'te yeniden yayımlanmıştır. Bkz. Kevserî, *Tahrîr*, (hazırlayanın mukaddimesi).

¹⁴ Ebu'l-Ulâ Mardin tarafından hazırlanan ve İsmet Sungurbey tarafından yayımlanan *Huzur Dersleri*'nde beş icâzetnâme örneği bulunmaktadır. Beş icâzetnâmeden biri hariç, dördünde bulunan isnadlar Kevserî'nin senedleri ile aynıdır. Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, 652-653, 708; Krş. Kevserî, *Tahrîr*, s., 10; Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, 740-741; Krş. Kevserî, *Tahrîr*, s., 62; Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, 680-681; Krş. Kevserî, *Tahrîr*, s., 12-13; Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, 684-687; Krş. Kevserî, *Tahrîr*, 38, 61. *Huzur Dersleri*'ndeki farklı isnadlar, Muhammed Âtîf Efendi (1316/1898)'nin Mısır'da babasının görevi sebebiyle bulunduğu sırada Şeyh İbrahim es-Sakâ, Ahmed Ebu'l-Izze el-Hanefî ve Muhammed Selîm el-Attâr'dan aldığı icâzette bulunmaktadır. Bkz. Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, s., 668-675. Ayrıca hayatı için bkz. Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, 255-260 (dpt.)

¹⁵ Kevserî'nin Mısır ve Şam'da aldığı hadis icâzetleri için bkz. Kevserî, *Tahrîr*, s., 7, 14, 8, 78, 79; Ahmed Hayri, *Kevserî*, 9 (dpt.); Âli Raşîd, Muhammed İbn Abdillâh, "el-İmâm el-Kevserî ve İshâmâtuhû fi ilmi'r-

Zâhid el-Kevserî, 27 Şevvâl 1269/16 Eylül 1879 tarihinde Düzce'ye bağlı babasının ismi ile anılan Hacı Hasan köyünde doğmuştur.¹⁶ Tedris hayatına âlim ve şeyh olan babası Hacı Hasan Efendi (1345/1926)'nin yanında başlamış¹⁷, daha sonra beldesindeki âlimlerden Muhammed Nazım Düzcevî'den sarf, nahiv, tarih, matematik ve Farsça dersleri almıştır.¹⁸ 1311/1894 tarihinde İstanbul'a gelen Kevserî, Kazasker Hasan Efendi Dârul-hadisî'nde müderris olan amcası Musa Kazım es-Sîrozî (1353/1934-35)'nin yanında bir süre eğitim görmüş, daha sonra Fâtih Câmii'nde devrin önde gelen âlimlerinden İbrahim Hakkı İbn İsmail el-Eğîni (1318/1900)'nin derslerine devam etmiş, Eğîni'nin vefatı üzerine tadrîsatını Ali Zeynelabidin Alasonî (1336/1918)'nin yanında tamamlamıştır.¹⁹ 1904 tarihinde tahsilini tamamlayan Kevserî, 1906 yılında girdiği ruûs imtihanını²⁰ kazanıp dersiâm²¹ ünvânını elde etmiştir.²²

Zâhid el-Kevserî, hocası Ali Zeynelabidin Alasonî'den aldığı icâzet ile birçok hadis kitabının rivayet hakkını elde etmiştir. *et-Tahrîru'l-vecîz* başta olmak üzere *Mukaddime* ve *Makaleleri*'nde zikrettiği senedlere bakıldığı zaman, onun Düzce ve İstanbul'da Alasonî ile beraber on farklı hocadan rivayet izni aldığı görülmektedir. Bunlar; İbrahim Hakkı İbn İsmail el-Eğîni (1318/1900), Şeyh Muhammed Nâzım İbnü'l-Hüseyn Düzcevî (1329/1911), Hasan İbn Abdillâh el-Kastamonî (1329/1911), Ahmed İbn Mustafa el-Ömerî el-Halebî (1334/1915), Ali Zeynelabidin el-Alasonî (1336/1917-18), Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi (1339/1920-21), babası Hasan İbn Ali el-Kevserî (1345/1926), Muhammed Sadreddin el-Kâdî (1352/1932), Salih Salahaddin İbn Hasan ed-Düzcevî (1353/1935) ve Ahmed Tâhîr el-Alâî'dir.

rivâyeti ve'l-İsnâd", *Uluslararası Düzceli M. Zâhid el-Kevserî Sempozyumu Bildirileri*, Düzce, 2007, s., 96-104.

¹⁶ Ahmed Hayri, *Kevserî*, s., 5.

¹⁷ Kevserî, *İrğâmu'l-merîd*, s., 84.

¹⁸ Kevserî, *Tahrîr*, s., 62.

¹⁹ Ahmed Hayri, *Kevserî*, s., 5. Ayrıca bkz. Kevserî, *İrğâmu'l-merîd*, s., 84.

²⁰ *Ruûs*; Hazine ve Evkâf'tan maaş alan Devlet memurlarına verilen belgenin ismidir. Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, İstanbul, 1993, III, 71. İlmiye teşkilatında ise, göreve başlama işlemi için gerekli olan belgeye ruûs denilmektedir. Ahışalı, Recep, "Ruûs", *DİA* (İstanbul, 2008), XXXV, 272. İlmiye sınıfından tahsilini bitirip mülâzım olan talebe imtihana girer ve başarılı olanlar ruûs, bir diğer ifade ile tadrîs ehliyetini gösteren belgeyi alırlardı. Pakalın, a.g.e., III, 71.

²¹ *Dersiâm*, önceleri daha çok halka açık ders veren müderrisler hakkında kullanılmış, fakat son dönemlerde medrese mezunu olup da ikinci bir imtihanla camilerde halka açık öğretim yetkisini elde eden müderrislerin önemi de artmaya başlamıştır. Akgündüz, Murat, *Osmanlı Dersiâmları*, İstanbul, 2010, s., 16, 17; Bkz. İpşirli, Mehmet, "Dersiâm", *DİA* (İstanbul, 1994), IX, 185.

²² Yavuz, Yusuf Şevki, "Zâhid Kevserî", *DİA* (İstanbul, 2013), XLIV, 77; Ahmed Hayri, *Kevserî*, s., 6.

Kevserî, *et-Tahrîru'l-vecîz*'in başında, ıstılahta *müselsel bi'l-evveliyye*²³ diye adlandırılan ve hocadan dinlenen ilk hadis anlamına gelen rivayetlerden rahmet hadisi ile ilgili elde ettiği isnadları tanıtmıştır. Onun farklı hocalardan dinlediği konuyla ilgili rivayet, "الراحمون يرحمهم الرحمن -تبارك وتعالى- ارحموا من في الأرض يرحمكم من في السماء" "Merhamet edenlere Rahman –Tebârike ve Teâlâ- merhamet eder. Siz, yeryüzündekilere merhamet edin ki, gökteki de size merhamet etsin" hadisidir.²⁴ Kevserî rahmet hadisinden sonra; Buhârî, Müslim, sünenler, müsnedler ile Begavî (516/1122)'nin *Mesâbîhu's-Sünne*, Kâdî İyâd (544/1149)'ın *eş-Şifâ*, Sâğhânî (650/1252)'nin *Meşârîku'l-Envâr*, Hatîb et-Tebrîzî (741/1340)'nin *Mişkâtü'l-Mesâbîh*, Suyûtî (911/1505)'nin *el-Câmiu'l-Kebîr* ve *el-Câmiu's-Sağîr* adlı eserlerinin musanniflerine ulaşan isnadlarına yer vermiştir. Kevserî hadis kitaplarından sonra hocalarından rivayet hakkını elde ettiği muhaddislerin sebetlerini, bir diğer ifade ile toplu rivayet izinlerini tanıtmıştır.

Yukarıda ismi geçen Buhârî, Müslim ve diğer hadis kitapları ile ilgili icâzetler, birebir tüm rivayetleri veya kitabın tamamını baştan sona okuyarak (arz ederek) almayı ifade etmemektedir. Zira bir âlim biraz ders verip güven duyduğu bir öğrencisine, benim merviyâtımda olan şu rivayetleri veya şu kitapları benden rivayet edebilirsin, diyerek icâzet verebilmektedir. İstilahta bu tür rivayet izinleri, *muayyen icâzet*²⁵ veya *el-İcâzetu'l-hâssetu'l-Mu'ayyene*²⁶ yahud da *İcâze li-mu'ayyenin fî Mu'ayyenin*²⁷ gibi tabirlerle ifade edilmekte ve mutlak olarak icâzet denilince de bu mana anlaşılmaktadır.²⁸ Kevserî, icâzet yoluyla rivayet hakkına sahip olduğu hadis kitaplarını açıklarken "*senedim...*" veya "*icâzeten rivayet ediyorum*" diyerek hocasından kitabın musannifine kadar ulaşan isnadını zikretmiştir. Bu isnadlar onun

²³ Müselsel bi'l-evveliyye: "*Senedindeki bütün ravilerin, hocalarından almış oldukları ilk hadis olma özelliği bulunan hadis*" anlamındadır. Bkz. Aydınlı, *Hadis İstılahları*, s., 222. Efendioğlu müselsel bi'l-evveliyye diye adlandırılan rivayetleri biraz farklı bir tanımla şöyle izah etmiştir: "*Bir hadisin senedinde yer alan bütün ravilerin, hocalarından rivayet ettikleri ilk hadisi "haddesenî fülânün ve hüve evvelü hadisin semî'tü minhü" lafzıyla rivayet etmesidir.*" Efendioğlu, Mehmet, "Müselsel", *DİA* (İstanbul, 2006), XXXII, 85.

²⁴ Kevserî, *Tahrîr*, s., 8. Hadis için bkz. Tirmizî, *Birr ve Sıla*, 16; Ebû Dâvud, *Edeb*, 58; Ahmed İbn Hanbel, *Müsned*, II, 160; Hâkim, *Müstedrek*, IV, 159.

²⁵ Akpınar, Cemil, "İcâzet", *DİA* (İstanbul, 2000), XXI, 395.

²⁶ Aydınlı, *Hadis İstılahları*, s., 143.

²⁷ Koçyiğit, Talat, *Hadîs Usûlü*, 1. bs., Ankara, 1997, s., 247.

²⁸ Aydınlı, *Hadis İstılahları*, s., 143.

icâzet yoluyla rivayet ettiği hadis kitapları ile ilgili senedlerinin tanıtımı olup, bu kitapların tamamını hocalarından okuduğu anlamına gelmemektedir.²⁹

Öte yandan Kevserî, bazı rivayetleri hocalarından semâ veya arz yoluyla aldığını belirten kayıtlarla zikretmiştir. Rahmet hadisi³⁰, Ahmed Tâhir el-Alâî'den rivayet ettiği *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî*³¹ ve Kastamonî'den rivayet ettiği Gümüşhânevî (1311/1893)'nin *Râmûzü'l-ehâdîs* adlı eseri, onun hocalarından dinleyerek icâzet aldığı rivayet izinleridir.³² Diğer taraftan İbn Mâce'nin *Sünen*'inin *sülâsiyyât*'ı da, onun Salih Salahaddin ed-Düzcevî'den okuyarak (arz ederek) aldığı rivayetlerdendir.³³ Bu kayıtlar, onun İstanbul'da okuduğu ve dinlediği hadis kitapları hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir.

Burada konumuz isnadlar ve bunların kaynağının araştırılması olduğu için, daha ziyâde hadis kitapları ile ilgili icâzetler ve silsilelerde ismi geçen âlimlerin rivayet birikiminin kaynağı araştırılacaktır. Bu bağlamda Kevserî'nin hadis icâzetlerindeki senedler, XX. yüzyıldan önceki asırlara doğru tetkik edilip, Osmanlı Anadolu'sunda tevârüs eden isnadların tarihesi ve bölgedeki en eski tarihli isnadlar tesbit edilmeye çalışılacaktır.

A. XX. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Âlimlerine İntikal Eden Isnadlar

Kevserî'nin icâzetnâmesindeki hadis kitaplarından bir kısmının rivayet izni, XX. asrın başlarında Şam, Mısır ve Hicâz bölgesinden gelen alimler vesilesiyle İstanbul'a intikal etmiştir. Bu dönemde Ahmed el-Ömerî (1334/1915), Sadreddin el-Kâdî (1352/1932) ve Salih ed-Düzcevî (1353/1935) bir takım isnadları İstanbul ve çevresine taşımıştır. Kevserî, bu üç âlimin bizâtihi kendilerinden hadis rivayeti ile ilgili icâzet almıştır.

1894 yılında İstanbul'a gelip 1904 yılında tedrisatını tamamlayan Kevserî'nin talebelik yıllarındaki hocaları arasında; Ahmed el-Ömerî, Sadreddin el-Kâdî ve Salih Düzcevî bulunmamaktadır. Kevserî'nin bu âlimlerden

²⁹ Bkz. Kevserî, *Tahrîr*, s., 11, 12. Kevserî, *et-Tahrîru'l-vecîz*'de "senedim..." veya mutlak olarak "rivayet ediyorum" ifadelerini, özel olarak verdiği icâzet belgelerinde "icâzetten rivayet ediyorum" şeklinde, icâzet kaydıyla zikretmiştir. Bkz. Kevserî, *Tahrîr*, s., 11; Krş. Kevserî, *İcâzetü'l-Kevserî li'ş-Şeyh Muhammed İbrahim el-Hutanî*, s., 37; Kevserî, *Tahrîr*, 26; Krş., Kevserî, *Mukaddime*, 403. Kevserî, icâzet çeşitlerinden *munâvele* ve *mukâtebe* yoluyla aldığı kitapların izninde, rivayet nev'i ile ilgili bu kayıtları özellikle belirtmiştir. Bkz. Kevserî, *Tahrîr*, 26, 30; *İcâzetü'l-Kevserî li'ş-Şeyh Muhammed İbrahim el-Hutanî*, s., 39.

³⁰ Kevserî, *Tahrîr*, s., 7.

³¹ Âli Raşîd, a.g.m., *Uluslararası Düzceli M. Zâhid el-Kevserî Sempozyumu Bildirileri*, s., 95.

³² Kevserî, *Tahrîr*, s., 60; *İcâzetü'l-Kevserî li Müfti Eritre*, s., 30.

³³ Kevserî, *Tahrîr*, s., 13.

aldığı icâzetlerin tarihi, onun Fatih Câmîi'ndeki eğitimini tamamladığı 1904'den sonrasındadır.

1. Ahmed İbn Mustafa el-Ömerî el-Halebî (1334/1915)

Ahmed İbn Mustafa el-Ömerî el-Halebî, aslen Halep'li olup bir süre Trablusşam'da ikâmet etmiştir. Trablusşam'dan sonra İstanbul'a gelen Ahmed el-Ömerî, 1334/1915 tarihinde burada vefat etmiştir.³⁴ Osmanlı ordusunda müftülük yapan Ahmed el-Ömerî, bilahare Kağıthane'de Alibeyköy'de bulunan Şâzelî hângâhında meşihat makamına tayin edilmiştir.³⁵

Ahmed el-Ömerî, Trablusşam'da bulunduğu sırada Ahmed el-Ervâdî'ye komşuluk yapmış ve Ervâdî'den rahmet hadisini müselsel bi'l-evveliyye yoluyla dinlemiştir. Kevserî de ondan rahmet hadisini aynı yolla rivayet etmektedir.³⁶ Rahmet hadisinin Kevserî'ye ulaşan senedi şu şekildedir; *Kevserî > Ahmed İbn Mustafa el-Ömerî el-Halebî > Ahmed İbn Süleyman el-Ervâdî > Muhammed Emin İbn Ömer el-Âbidîn*.³⁷

Hadis ilimleri ile birikimini Ervâdî ve onun talebelerinden elde eden Ahmed el-Ömerî'nin isnadları, daha önceden Ervâdî'nin bizatihi kendisinin İstanbul'a gelmesi ile XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı âlimlerine intikal etmiştir. Bu süreç aşağıda detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

2. Ebû Talha Sadreddin el-Kâdî (1352/1932)

Kevserî'nin hadis ilimleri ile ilgili icâzet aldığı âlimlerden biri de, Sadreddin el-Kâdî'dir. Kevserî, Sadreddin Efendi'nin ismini Muhammed, künyesini Ebû Talha olarak kaydedip³⁸ onu Câmîatu'l-Osmâniyye müderrisi³⁹ olarak tanıtmış ve hakkında daha fazla bilgi vermemiştir. Kevserî'nin icâzet aldığı Sadreddin Efendi'nin son dönem Osmanlı alimlerinden *Miftâhu Kunûzi'l-İslâm* isimli fehrese türü eserin sahibi Sadreddin Efendi ile aynı şahıs olması kuvvetle muhtemeldir. Zira Muhammed ismi dışında Kev-

³⁴ Kevserî, *Tahrîr*, s., 66.

³⁵ Kevserî, *Tahrîr*, s., 65.

³⁶ Kevserî, *Tahrîr*, s., 65. Ayrıca Kevserî, Ervâdî'nin sâir merviyâtını talebelerinden nakleden Ahmed el-Ömerî'den bu rivayetlerle ilgili icâzet almıştır.

³⁷ Kevserî, *Tahrîr*, s., 7. İsnadın Rasûlullah Sallâlâhu aleyhi ve sellem'e ulaşan silsilesi için bkz. İbn Âbidîn, *Sebetü İbn Âbidîn el-müsemmâ Ukûdü'l-leâli fi'l-esânidi'l-avâli*, thk. Muhammed İbn İbrâhim el-Hüseyn, Dimaşk, 2010, s., 185-195.

³⁸ Kevserî, *Tahrîr*, s., 11.

³⁹ Kevserî, *İcâzetü'l-Kevserî li Müfti Eritre*, s., 33; *İcâzetü'l-Kevserî li Şeyh Muhammed İbrahim el-Hutanî*, s., 42.

serî'nin verdiği bilgiler *Miftâh* sahibi Sadreddin Efendi'nin biyografisi ile uygunluk arz etmektedir.⁴⁰

Sadreddin Efendi, Şamlı alimlerden Muhammed el-Çuhadar (1297/1880)'dan⁴¹ hadis icâzeti almıştır. Bu icâzet ile Kevserî'ye, Saîd el-Halebî (1245/1829) ve Muhammed İbn Ömer Âbidîn (1252/1836)'in isnadları intikal etmiştir.⁴² Bunların sened zincirleri şu şekildedir;

a. *Kevserî* > *Sadreddin el-Kâdî* > *Muhammed İbn Süleyman el-Çuhadar* > *Muhammed İbn Ömer Âbidîn'in sebetinde zikrettiği sened*⁴³. Bu isnad ile Kevserî, *Sahihu'l-Buhârî*'yi⁴⁴ ve müselsel bi'l-evveliyeye olarak bilinen rahmet hadisini⁴⁵ rivayet etmektedir.

b. *Kevserî* > *Sadreddin el-Kâdî* > *Muhammed İbn Süleyman el-Çuhadar* > *Saîd el-Halebî* > *İsmail İbn Muhammed el-Mevâhibî* > *Abdulkadir İbn Halil*

⁴⁰ Bkz. Benli, Ali, "Abdulkadir Sadreddin Efendi ve *Miftâhu Kunûzi'l-İslâm* Adlı Fehrese Türü Eserinin Tefsir Literatürüne Katkısı", Bilal Gökkır v.dğr. (ed.), *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları*, II, İstanbul, 2013, s., 483-490. Konuyla ilgili biyografi kaynakları üzerine yapılan araştırmalarda Muhammed Sadreddin el-Kâdî ismi ve Ebû Talha künyesi ile mezkur dönemde bir alim ismine rastlanılmamıştır. Kevserî'nin hayatı ve icâzetleri üzerine incelemelerde bulunan araştırmacılar da, Sadreddin el-Kâdî ile ilgili Kevserî'nin açıklamalarından daha fazla bilgi vermemişlerdir. Bkz. Âli Raşid, a.g.m., *Uluslararası Düzceli M. Zâhid el-Kevserî Sempozyumu Bildirileri*, s., 93; Çoşkun, Akif, *İstanbul'dan Mısır'a Bir İslâm Âlimi Zâhidü'l-Kevserî*, İzmir, 2013, s., 85. Öte yandan Kevserî'nin verdiği bilgiler ile *Miftâh* sahibinin biyografisinin ilk isim dışında örtüşmesi, Kevserî'nin tanıttığı Sadreddin Efendi'nin *Miftâh* sahibi olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Benli, *Miftâh* sahibi Sadreddin Efendi'nin ilk ismini, mezkur eserine atıfla Abdulkadir olarak kaydetmiştir. Bkz. Benli, a.g.m., s., 483. Diğer taraftan Albayrak ise, son dönem Dâru'l-Funûn muallimleri arasında tanıttığı Sadreddin Efendi'yi, 3 Mart 1913 tarihinde Dâru'l-Funûn Hikmet-i Teşrî Muallimliğine tayin olduğunu ve iki yıl bu görevde kaldığını belirtmiş, künyesi ve vefatı hakkında bilgi vermemiştir. Albayrak, Sadık, *Son Devir Osmanlı Uleması*, İstanbul, 1996, IV, 270; Benli, a.g.m., s., 487. Sadreddin Efendi'nin ilk isminin Muhammed veya Abdulkadir olması hususundaki ihtilafı sarfı nazar edersek, Kevserî'nin icâzet aldığı Sadreddin Efendi'nin *Miftâh* sahibi ile aynı biyografiye sahip olduğunu söyleyebiliriz. Zira *Miftâh* sahibi Sadreddin Efendi, Kevserî'nin tanıttığı gibi, Şam'da Muhammed el-Çuhadar'dan icâzet almış ve çeşitli yerlerde kadılık yapmış olup, Dârulfunûn'da Hikmet-i Teşrî muallimliği görevinde bulunmuştur. Ayrıca büyük oğlunun ismi de, Kevserî'nin Ebû Talha olarak tanıttığı künye ile uygunluk arz etmektedir. Kevserî, Sadreddin Efendi'nin vefat tarihini 1352/1932, Benli ise 1349/1931 olarak zikretmiştir. Benli, a.g.m., s., 486-487; Krş. Kevserî, *Tahrîr*, s., 11. Tarihteki ihtilaf, Sadreddin Efendi'nin vefat ettiği yıllarda Kevserî'nin Mısır'da bulunması ve kendisine doğru bilginin ulaşmamasından kaynaklanması muhtemeldir. Abdulkadir ve Muhammed ismindeki farklılığa gelince, muhtemelen Sadreddin Efendi'nin ilk ismi çok meşhur olmadığı için bir ihtilaf zuhur etmiştir.

⁴¹ Bkz. Baytar, Abdurrezzâk, *Hilyetü'l-Beşer fî târihi'l-karnî's-sâlihe aşar*, thk ve tlk., Muhammed Behçet el-Baytar, I-III, Dâru'l-beyyine, Dimeşk, 2012, III, 185.

⁴² Kevserî, *Tahrîr*, s., 11, 25; *Miftâh* sahibi Sadreddin Efendi de Kevserî'nin belirttiği gibi, Çuhadar'dan aldığı icâzet ile İbn Âbidîn'den rivayet etmektedir. Bkz. Benli, a.g.m., s., 487, 489.

⁴³ Kevserî, *Tahrîr*, s., 25.

⁴⁴ Kevserî, *Tahrîr*, s., 11. Muhammed Emîn İbn Ömer Âbidîn'in Buhârî'ye ulaşan isnadı için bkz. İbn Âbidîn, *Sebet*, s., 289-317.

⁴⁵ Kevserî, *İcâzetü'l-Kevserî li müfti Eritre*, s., 33. İsnadın Rasûlullah Sallalâhu aleyhi ve sellem'e ulaşan isnadı için bkz. İbn Âbidîn, *Sebet*, s., 185-195.

Gedikzâde (1187/1773).⁴⁶ Kevserî bu isnad ile; İmam Şâfiî (204/820)'nin *Müsned*⁴⁷, müselsel bi'l-evveliyye olarak rivayet ettiği rahmet hadisi⁴⁸ ve Abdurrahman el-Hanbelî el-Halebî (1192/1778)'nin *Menâru'l-is'âd fî turuki'l-isnâd* ve *Gedikzâde*'nin "*el-Mutribu'l-mu'ribu'l-câmi' li esânidi ehli'l-meşriki ve'l-mağrib*" adlı meşyehalarının rivayet hakkını elde etmiştir.⁴⁹

Gedikzâde, *el-Mutribu'l-mu'rib*'de rivayet hakkına sahip olduğu bütün merviyâtın senedlerini toplamıştır. Bu eserde; Kütüb-i sitte, dört mezheb imamının müsnedleri, Tirmizî (279/892)'nin *Şemâil'i*, Tahâvî (321/933)'nin *Meâni'l-âsâr* ve İbnü'l-Cezerî (833/1429)'nin *el-Hisnu'l-hasîn* adlı eserinin rivayet izni bulunduğu gibi ayrıca Muhammed İbn Süleyman er-Rudânî (1094/1683)'nin *Sılatu'l-halef bi mevsûlî's-Selef*, Muhammed İbn Abdurrahman İbn Abdilkadir el-Fâsî (1134/1722)'nin *el-Minahu'l-bâdiye fi'l-esânidi'l-bâdiye*, Muhammed İbn Muhammed el-Budeyrî ed-Dimyâtî (1140/1728)'nin *el-Cevâhiru'l-ğavâlî fi'l-esânidi'l-avâlî*, Muhammed İbnü't-Tayyib el-Mağribî (1170/1856)'nin *el-Mevâridü's-selsele fi'l-ehâdisi'l-müselsele* adlı meşyehaları ile Ahmed İbn Muhammed en-Nihlî (1130/1718)'nin ve Abdullah İbn Sâlim el-Basrî el-Mekkî (1134/1722)'nin sebetleri de bulunmaktadır.⁵⁰ Dolayısıyla Kevserî, Sadreddin el-Kâdî'den rivayet hakkını elde ettiği *Gedikzâde*'nin eseri vasıtasıyla, yalnızca ismi geçen hadis musannefâtının değil, ayrıca Rudânî, el-Fâsî ve el-Budeyrî gibi muhaddislerin meşyehalarında yer alan hadis koleksiyonlarının da rivayet hakkını elde etmiştir.

Sadreddin el-Kâdî, Şam'da Süleyman el-Çuhâdâr'dan hadis icâzeti almış ve İstanbul'da Câmîatü'l-Osmâniyye müderrisi olarak görev yapmıştır. Kevserî de Şamlı Süleyman el-Çuhâdâr'ın isnadlarını Sadreddin el-Kâdî'den aldığı icâzet ile rivayet etmektedir. Dolayısıyla Kevserî'nin icâzetnâmesinde yer alan Şamlı Süleyman Çuhâdâr'ın isnadları, İstanbul merkezli Osmanlı âlimlerinden ziyâde, Şam bölgesinin rivayet birikiminin ürünüdür.

3. Salih Salahaddin İbn Hasen Düzcevi (1353/1935)

Salahaddin İbn Hasen Düzcevi, Zâhid el-Kevserî'nin yakın akrabalarından olup, 7 Ramazan 1353/1935 tarihinde yetmiş yaşlarında Mısır'da vefat etmiştir. Salahaddin Düzcevi hakkında çok fazla bilgi vermeyen Kevserî,

⁴⁶ Kevserî, *Tahrîr*, s., 25-27. Kevserî, *Gedikzâde*'nin "*el-Mutribu'l-mu'ribu'l-câmi' li esânidi ehli'l-meşriki ve'l-mağrib*" adlı eserindeki rivayetleri Sadreddin el-Kâdî'den başka Yemenli muhaddis Hüseyin İbn Ali el-Amrî (1948)'den mükâtebe yoluyla rivayet etmektedir. Bkz. Kevserî, *Tahrîr*, s., 26.

⁴⁷ İmam Şâfiî'ye ulaşan isnad için bkz. Kevserî, *Mukaddime*, s., 403.

⁴⁸ Kevserî, *İcâzetü'l-Kevserî li müftî Eritre*, s., 33.

⁴⁹ Kevserî, *Tahrîr*, s., 25-26.

⁵⁰ Kevserî, *Tahrîr*, s., 26-27.

onun ilmi tahsiline babası Hasan el-Kevserî'nin yanında başladığını ve hadis ilimlerini Ahmed Rufâî (1326/1908) ve Muhammed Salih İbn Mustafa İbn Ömer el-Âmidî (1370/1950-51)'den aldığını belirtmiştir.⁵¹

Kevserî Sünen-i İbn Mâce'nin rivayet iznini, önce sülâsiyyâtını okuyarak (arz ederek), Salih Salahaddin İbn Hasan ed-Düzcevi'den almıştır. Bu rivayetin senedi şu şekildedir; *Zâhid el-Kevserî* > *Salih Salahaddin İbn Hasan ed-Düzcevi (1353/1935) semâ yoluyla* > *Ahmed er-Rufâî (1325/1907)* > *Ahmed Minnetullah eş-Şebâsî (1292/1875)* (iki yolla);

> *el-Emîr el-Kebîr (1232/1817) (âliyen)*⁵²

> *(nâzilen) el-Emîr es-Sağîr (1248/1832)* > *el-Emîr el-Kebîr*.⁵³

Salahaddin Düzcevi yoluyla Zâhid el-Kevserî'ye intikal eden Sünen-i İbn Mâce rivayetinin Osmanlı âlimleri arasında tarihi bir geçmişi bulunmamaktadır. Zira Salahaddin Düzcevi, *Sünen*'i 1326/1908 tarihinde vefat eden Mısırlı âlimlerden Ahmed Rufâî'den dinleyip icâzet almıştır.⁵⁴

Kevserî, Salahaddin Düzcevi'nin Muhammed Salih İbn Mustafa el-Âmidî'den hadis dersi aldığını belirtmiştir.⁵⁵ Fakat *et-Tahrîru'l-vecîz*'de, Salahaddin Düzcevi'nin Muhammed Salih el-Âmidî'den aldığı bir rivayet izni tesbit edilememiştir. 1263/1847 tarihinde Dimaşk'ta doğan Muhammed Salih el-Âmidî, 1299/1882 tarihinde önce İzmir'e, arkasından İstanbul'a gelip kısa bir süre sonra ayrılmıştır.⁵⁶ Salih Düzcevi'nin Âmidî'den İstanbul'da mı yoksa daha sonraki bir dönemde mi hadis dersi aldığını belirlemek oldukça zordur.⁵⁷

⁵¹ Bkz. Kevserî, *Tahrîr*, s., 76.

⁵² Kevserî, *Tahrîr*, s., 13.

⁵³ Kevserî, *Tahrîr*, s., 13, 76. el-Emîr el-Kebîr'in İbn Mâce'ye ulaşan isnadı için bkz. *Sebetü el-Emîr el-kebîr*, haz. Muhammed İbrahim el-Hüseyn, Beyrut, 1430/2009, s., 111-112.

⁵⁴ Ahmed er-Rufâî'nin hayatı için bkz. Zirikli, *A'lâm*, I, 202.

⁵⁵ Kevserî, *Tahrîr*, s., 76.

⁵⁶ Muhammed Salih el-Âmidî Dimaşk'ta doğmuş olmakla beraber, aslen Diyarbakırlı bir âlimdir. Eğitime Dimaşk'ta başlamış ve dönemin önde gelen muhaddislerinden Abdullah es-Sükkerî, Muhammed eş-Şerkâvî ve İbrahim eş-Şerkâvî'den hadis dersleri almış, 1299 tarihinde İzmir'e, buradan da İstanbul'a gelmiş ve bir süre burada kaldıktan sonra ayrılmıştır. İstanbul'da bulunduğu sırada Yemen Alay Müftülüğüne tayin olunan Muhammed Salih, 1321 tarihine kadar sırasıyla Yemen, Mekke ve Medine'de ikâmet ettikten sonra Dimaşk'a dönmüş ve vefatına kadar (1370) hayatının geriye kalan kısmını burada geçirmiştir. Maraşlı, Yusuf, *Nesru'l-cevâhir ve'd-dürer fi ulâmâi'l-karnî'r-râbi' aşar (İkdü'l-cevher fi ulemâi'r-rubî'l-evvel mine'l-karnî'l-hâmîs aşar* isimli zeyli ile beraber), I-II, Beyrut, 2006/1427, II, 1240.

⁵⁷ Kevserî İstanbul'dan ayrıldıktan sonra, Şam'a yaptığı yolculuklar sırasında Muhammed Salih el-Âmidî'den bazı hadis kitaplarının rivayet iznini almıştır. Bkz. Kevserî, *Tahrîr*, s., 13, 30; Ahmed Hayri, *Kevserî*, s., 9 (dpt.).

XIX. yüzyılın son çeyreğinde bazı âlimler; Şam, Mısır ve Hicâz bölgesinde hadis ilimlerine dâir aldıkları rivayet izinlerini XX. yüzyılın başı itibarı ile İstanbul'a taşımışlardır. Kevserî'nin icâzetleri arasında önem arz eden iki rivayet izni XX. yüzyılın başında Devlet-i Aliyye'nin başkentine intikal etmiştir. Bunlardan birincisi, Salahaddin Düzcevî vasıtasıyla Kevserî'nin rivayet hakkını elde ettiği Mısırlı el-Emîr el-Kebîr'in İbn Mâce ile ilgili isnadıdır. İkincisi, Şamlı Süleyman el-Çuhadâr (1297/1880)'dan Sadreddin el-Kâdî vasıtasıyla Kevserî'ye intikâl eden Gedikzâde'nin "*el-Mutribu'l-mu'rib*" adlı meşyehasının rivayet iznidir.

B. XIX. Yüzyılda Osmanlı Âlimlerine İntikal Eden İsnadlar

XIX. yüzyılda, önceki yüzyıllardan tevârüs eden rivayet birikimi ile beraber, İstanbul ile Şam, Mısır ve Hicaz arasında gidip gelen alimlerin faaliyetleri sayesinde hadis ilimleri açısından oldukça hızlı ve hareketli bir dönem yaşanmıştır. Bu yüzyılda Hicâz, Şam ve Mısır bölgelerindeki isnadların İstanbul ve civârına taşınmasında; Ahmed İbn Süleyman el-Ervâdî, Muhammed İbn Ali et-Temîmî et-Tûnûsî, Muhammed Refîk el-Mostârî, Ebu'l-Kâsım İbn Muhammed el-Ezherî et-Trablûsî, Alâaddin İbn Âbidîn, Muhammed Ali İbn Zâhir el-Veterî ve Kevserî'nin babası Hasan Efendi gibi âlimlerin etkili olduğu görülmektedir. Şimdi bu âlimleri kısaca tanıyalım.

1. Ahmed İbn Süleyman el-Ervâdî (1275/1858)

Zâhid el-Kevserî'nin rivayet izni aldığı hadis kitaplarının önemli bir kısmı, XIX. yüzyılda 1845-1848 tarihleri arasında iki defa İstanbul'a gelen ve Ayasofya Camii'nde iki yıl hadis dersi veren meşyeha sahibi Ahmed İbn Süleyman el-Ervâdî'ye dayanmaktadır.

Ervâdî, XVIII. asrın sonlarında Trablusşam'da doğmuştur. Eğitimini Mısır ve Trablusşam'da tamamlayan Ervâdî, geniş bir rivayet koleksiyonuna sahiptir. Hatta *el-Ikdu'l-ferîd fi ma'rifeti uluvvi'l-esânid* adlı meşyeha türünde kaleme aldığı eserinde, rivayet hakkına sahip olduğu bütün isnadları tanıtmıştır.⁵⁸ Aynı zamanda Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'nin halifesi olan Ervâdî, 1845 tarihinde Gümüşhânevî (1311/1893)'yi irşad etmek için İstanbul'a gelmiş, bir süre kaldıktan sonra ayrılmış ve bir yıl sonra tekrar gelmiştir. İkinci defa gelişinde Ayasofya Camii'nde iki yıl hadis okutmuştur. Ervâdî, 1848 tarihinde Gümüşhânevî'ye merviyâtını nakletmesi için icâzet vermiştir. Ayrıca Gümüşhânevî'nin halifesi Hasan el-Kastamonî de bizâtihi

⁵⁸ Kevserî, *Tahrîr*, s., 22-23.

Ervâdî'den hadis icazeti almıştır.⁵⁹ Ervâdî'nin isnadları, Gümüşhânevî ve Hasan el-Kastamonî yoluyla dönemin âlimleri arasında yayılmıştır. Bu rivayetler, Kevserî'ye üç yoldan intikal etmekte olup, bunlardan biri âlî, diğer ikisi de nâzil isnad türündedir;

a) Kevserî > Hasan İbn Abdillâh el-Kastamonî > Ervâdî⁶⁰

b) Kevserî > Hasan İbn Abdillâh el-Kastamonî > Gümüşhânevî > Ervâdî

c) Kevserî > babası Hasan Efendi > Gümüşhânevî > Ervâdî⁶¹

Ervâdî'den Kevserî'ye üç yolla intikal eden icâzetlerde; dört mezheb imamının *Müsnedleri*, Kütüb-i sitte, Taberânî (360/971)'nin *Mu'cemleri*; Tayâlisî (204/819), Abd İbn Humeyd (249/863-64), Dârimî (255/869), Ebû Ya'lâ (307/919), Ebû Nuaym (430/1038) ve Deylemî (558/1163)'nin *Müsnedleri*; İbn Hibbân (354/965)'in *Sahîh*, Dârekutnî (385/995)'nin *Sünen*, Hâkim (405/1014)'in *Müstedrek*, Ebû Nuaym'ın *Hilye*, Begavî (516/1122)'nin *Mesâbîh*, Sâgânî (650/1252)'nin *Meşâriku'l-Envâr* ve Hatîb et-Tebrîzî (741/1340)'nin *Mişkât* adlı eserinin ve bazı müselsel hadislerin rivayet izinleri bulunmaktadır.⁶²

Ayrıca Ervâdî, aşağıda sayılan âlimlerin meşyehalarını müelliflerinden aldığı izinle rivayet etmekte olup, Kevserî de bunların rivayet hakkını elde etmiştir.⁶³

1) İbn Âbidîn (1252/1836)'in el-Akkâd diye meşhur olan hocası Muhammed Şakir Ali İbn Sa'd el-Umerî'nin merviyâtını tanıttığı *Ukûdu'l-leâlî fi'l-esânîdi'l-avâlî* adlı eserindeki bütün rivayetler.

2) Hâmid İbn Ahmed İbn Ubeyd el-Attar (1262/1846)'in sebeti.

3) Abdurrahman İbn Muhammed el-Kuzberî es-Sagîr (1262/1846)'in sebeti.

Ervâdî, Abdurrahman el-Kuzberî es-Sagîr'den aldığı icâzetle, Abdurrahman el-Kuzberî el-Kebîr'in sebetini⁶⁴ ve Muhammed Saîd Sünbül el-Mekkî (1175/1761)'nin *el-Evâil es-Sünbüliyye* adlı meşyehasının rivayet izni-

⁵⁹ Kevserî, *Tahrîr*, s., 60.

⁶⁰ Kevserî, *Tahrîr*, s., 23.

⁶¹ Kevserî, *Tahrîr*, s., 22, 23.

⁶² Kevserî, *Tahrîr*, s., 23.

⁶³ Kevserî, *Tahrîr*, s., 22, 23.

⁶⁴ Ervâdî, Abdurrahman el-Kebîr'in sebetini; *Abdurrahman İbn Muhammed el-Kuzberî es-Sagîr > babası > Abdurrahman el-Kuzberî el-Kebîr* tarihiyle nakletmektedir. Kevserî, *Tahrîr*, s., 24.

ni de almıştır.⁶⁵ Ervâdî'nin merviyâtı arasında aşağıda ismi geçen âlimlerin meşyehaları da bulunmaktadır. Bunların Ervâdî'ye ulaşan isnadları şu şekildedir; *Ervâdî* > *Hâmid el-Attâr* > (*babası*) *Ahmed İbn Ubeyd el-Attâr (1218/1803)*;

> *İsmail İbn Muhammed el-Aclûnî (1162/1749)*'nin *Hılyetü ehli'l-fadl ve'l-kemâl bi ittisâli'l-esânîdi bi kümmeli'r-ricâl* ve *el-Erbaîn el-Aclûniyye* adlı eserlerindeki isnadların rivayet izni.⁶⁶

> *Ebu'l-Meâlî Muhammed İbn Abdirrahman el-Gazzî (1167/1753)*'nin *Letâifü'l-minne fî âsârı hademeti's-sünne* adlı eserindeki isnadların rivayet izni.⁶⁷

> *eş-Şihâb Ahmed el-Menîni (1172/1759)*'nin *el-Kavlu's-sedîd fî ittisâli'l-esânîd* adlı meşyeha türündeki eserindeki isnadların rivayet izni.

Rivayet birikimi Şam ve Mısır'da okuduğu hocalardan aldığı icâzetlere dayanan Ervâdî, bu bölgelerde mütedâvel olan isnadları XIX. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'a taşımıştır.⁶⁸

2. Muhammed İbn Ali et-Temîmî et-Tûnûsî (1287/1870)

Kevserî'ye intikâl eden isnadlardan biri de, Osmanlı âlimlerinden Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi (1339/1920-21)'nin Tunus'lu Muhammed İbn Ali et-Temîmî'den dinlediği müselsel bi'l-evveliyye olarak bilinen rahmet hadisinin rivayet silsilesidir.⁶⁹

Tikveşî'nin kendisinden rivayet izni aldığı Muhammed İbn Ali et-Temîmî, İstanbul'a gelen Tunuslu âlimlerdendir. Mısır'da Ebu'z-Zehab Mes-cidi ve Vakıfları'nın nâzırlığı görevini yerine getiren Muhammed İbn Ali, Ezhher'de ders vermiştir. Bilâhare Hicâz'a sürgün gönderilen Temîmî, sürgünden sonra İstanbul'a gelmiş ve 1287/1870 tarihinde burada vefat etmiştir.⁷⁰ Tikveşî, Şeyh Muhammed b. Ali et-Temîmî'den iki sene *Mutavvel* okumuş ayrıca ondan rahmet hadisini dinlemiştir.⁷¹ Kevserî de, rahmet hadisini Tikveşî'den dinleyip rivayet izni almıştır.⁷² Bu rivayetin isnadı şu şekildedir;

⁶⁵ Ervâdî, *el-Evâil es-sünbülüyye*'yi şu isnad ile nakletmektedir; *Ervâdî* > *Abdurrahman el-Kuzberî* > *Muhammed Tahir İbn Muhammed Saîd Sünbül el-Mekkî* > *babası Muhammed Saîd Sünbül el-Mekkî (Evâil müellifi)*. Kevserî, *Tahrîr*, s., 31.

⁶⁶ Kevserî, *Tahrîr*, s., 23-24.

⁶⁷ Kevserî, *Tahrîr*, s., 23-24.

⁶⁸ Ervâdî'nin hocaları için bkz. Kevserî, *Tahrîr*, s., 22.

⁶⁹ Bkz. Kevserî, *Tahrîr*, s., 7.

⁷⁰ Zirikli, *A'lâm*, VI, 300.

⁷¹ Kevserî, *Tahrîr*, s., 72.

⁷² Kevserî, *Tahrîr*, s., 7.

Kevserî > Yusuf İbn Hüseyin et-Tikveşî > Muhammed İbn Ali et-Temîmî > Muhammed el-Emîr el-Kebîr..."⁷³

Senedde görüldüğü gibi, Muhammed İbn Ali et-Temîmî rahmet hadisini Mısırlı Muhammed el-Emîr el-Kebîr (1232/1817)'den aldığı icâzetle rivayet etmektedir. Mezkûr isnadın İstanbul'a intikali, XIX. yüzyılın ikinci yarısına rastlamaktadır.

3. Muhammed Refîk el-Mostârî (1288/1871)

Şam bölgesinin rivayet birikimini İstanbul ve çevresindeki ilmî muhîte taşıyan âlimlerden biri de, Muhammed Refîk el-Mostârî'dir. Muhammed Refîk, Şam'da Abdurrahman İbn Muhammed el-Kuzberî'den hadis icâzeti almış ve bu icâzet Kevserî'ye kadar intikal etmiştir.⁷⁴

Muhammed Refîk Mostârî, kayınpederi Ispartalı Hüseyin Efendi'nin Şam Kadılığına tayini sebebiyle, 1253/1837-38 tarihinde Şam'a gitmiş ve Şeyh Abdulfettah Akrî (Ukarî) hazretlerine intisab ederek, Nakşibendiyye Tarikat-ı aliyesine sâlik olmuştur. 1254/1838-1839 senesinde kayınpederinin Şam'da vefatı üzerine İstanbul'a dönmüştür.⁷⁵ Kevserî'nin icâzetinden öğrendiğimiz kadarıyla Muhammed Refîk, Şam'da bulunduğu sırada Abdurrahman el-Kuzberî'den *el-Erbâînu'l-Aclûniyye*'nin rivayet iznini almıştır.

Muhammed Refîk Mostârî'nin XIX. yüzyılın ilk yarısında Şam'da aldığı icâzetin Kevserî'ye ulaşan isnadı şu şekildedir; *Kevserî > Şeyh Muhammed Nâzım Düzcevi (1329/1911) > İbrahim Hakkı İbn Halil Râşid el-Eğîni (1311/1894) > Şeyhulislam Ömer Lütfi el-Bodrûmî (1314/1897) > Muhammed Refîk el-Mostârî (1288/1871) > Abdurrahman İbn Muhammed el-Kuzberî (1262/1846) > Ahmed İbn Ubeyd el-Attâr (1218/1803) > İsmail el-Aclûnî (1162/1749)'nin el-Erbâînu'l-Aclûniyye* adlı meşyehasının rivayet izni.⁷⁶

4. Ebu'l-Kâsım İbn Muhammed el-Ezherî et-Trablusî (1298/1881)

XIX. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'a gelip burada vefat eden alimlerden biri de, Ebu'l-Kâsım İbn Muhammed el-Ezherî et-Trablusî'dir. Ebu'l-Kâsım'ın hayatı hakkında biyografi kaynaklarında bilgi verilmemiştir. Yalnız-

⁷³ Kevserî, *Tahrîr*, s., 7. İsnadın el-Emîr el-Kebîr'den Rasûlullah Sallâlahu aleyhi ve sellem'e ulaşan silsilesi için bkz. *Sebetü el-Emîr el-kebîr*, s., 213-218.

⁷⁴ Kevserî, *Tahrîr*, s., 62.

⁷⁵ *İlmiyye Sâlnâmesi*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1334, s., 478.

⁷⁶ Kevserî, *Tahrîr*, s., 62. Bkz. Eğinli İbrahim Hakkı Efendi'nin Muhammed Nâzım Düzcevi'den başka, Eğinli Hafız Muhammed Hulûsî Efendi'ye verdiği icâzetnâme de de benzer sened yer almaktadır. Bkz. Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, 740-743.

ca Kevserî ve Kettânî, “*Muhaddisu'l-Âsime*” başkentin muhaddisi olarak tanıttıkları Ebu'l-Kâsım'ın 1298/1881'de İstanbul'da vefat ettiğini belirtmişlerdir.⁷⁷

Ebu'l-Kâsım et-Trablûsî, Mısırlı alimlerden Mustafa el-Mübellit (1280/1863), Ahmed Minnetullah (1292/1875) ve İbrahim es-Sekâ (1298/1881)'dan rivayet etmektedir. Kevserî'nin hocasının hocası Hafız Ahmed Şâkir el-Kebîr (1315/1897)⁷⁸, mezkûr alimlerin merviyâtını nakletmek için Ebu'l-Kâsım et-Trablûsî'den icâzet almış ayrıca *Sahîh-i Buhârî*'yi ve *Sahîh-i Müslim*'in bir bölümünü de Trablûsî'nin kendisinden dinlemiştir.⁷⁹ Yine Kevserî, hocası Alasonî'nin *Ebu'l-Kasım et-Trablûsî > Muhammed İbn Sâlih el-Bennâ > Ahmed İbn Muhammed et-Tahtâvî et-Tokâdî* (1231/1816) tarihiyle, Tokâdî'nin sebetini nakletmek için izin aldığını belirtmiştir.⁸⁰ Dolayısıyla hocalarından kendisine intikal eden isnadlarla Kevserî, Ahmed İbn Muhammed et-Tahtâvî et-Tokâdî ve diğer âlimlerin sebetlerinin rivayet hakkını elde etmiştir.⁸¹

Ebu'l-Kâsım et-Trablûsî, Mısır'ın önde gelen âlimlerinden aldığı rivayet izinlerini İstanbul'a taşıması açısından önemlidir. Her ne kadar Ebu'l-Kâsım'ın isnadlarının ilmî muhitte ne ölçüde yaygınlık kazandığını bilmiyorsa da, son dönem âlimlerinden Ahmed Şâkir el-Kebîr'in Buhârî'nin tamamını ve Müslim'in bir kısmını ondan dinlemesi, Ebu'l-Kasım'ın İstanbul'daki hadis çalışmalarına önemli ölçüde katkı sağladığını göstermektedir.

5. Alâaddin İbn Muhammed Emin Âbidin (1306/1889)

Seyyid Alaaddin son dönemin önde gelen Hanefi fakihlerinden İbn Âbidîn diye bilinen Muhammed Emîn İbn Ömer Âbidîn el-Hüseynî ed-Dimaşkî (1252/1836)⁸²'nin oğludur. Şam, Mısır ve Hicâz'da devrinin önde gelen âlimlerinden ders alan Seyyid Alaaddin Efendi, 1285/1868 yılında İs-

⁷⁷ Kevserî, *Tahrîr*, s., 52; Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemü'l-meâcim ve'l-meşyehât ve'l-müselsalât*, thk. İhsan Abbas, Dâru'l-garbi'l-islâmî, Beyrut, 1402/1982, I, 162.

⁷⁸ Bkz. Kevserî, *Tahrîr*, s., 21, 52.

⁷⁹ Kevserî, *Tahrîr*, s., 52. Ahmed Şâkir'den başka son dönem Osmanlı âlimlerinden Ömer Hilmi Efendi (1842-1889), “Muhaddis Şeyh Ebu'l-Kasım Efendi'den *Sahîh-i Buhârî* ve *Sahîh-i Müslim*'i okuyup ilm-i hadisten mezuniyet kesbetmiştir.” Albayrak, Sadık, *Son Devir Osmanlı Uleması*, IV, 219. Bkz. Özcan, Tahsin, “Ömer Hilmi Efendi”, *DİA* (İstanbul, 2007), XXXIV, 70.

⁸⁰ Kevserî, *Tahrîr*, s., 71. Kevserî, Alasonî'nin Ebu'l-Kâsım'dan rivayetlerinin doğrudan kendisinden mi yahut hocası Ahmed Şâkir vasıtasıyla mı naklettiğini belirtmemiştir. Alasonî, Ebu'l-Kâsım'dan muhtemelen Ahmed Şâkir vasıtasıyla rivayet etmektedir. Zira Alasonî, ilmî tahsilini Ahmed Şâkir el-Kebîr'in yanında tamamlamıştır. Bkz. Kevserî, *Tahrîr*, s., 66.

⁸¹ Bkz. Kevserî, *Tahrîr*, s., 71-72.

⁸² Bkz. Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara, 1990, s., 145-149.

tanbul'a gelmiştir.⁸³ İstanbul'da Ahmed Cevdet Paşa ile tanışıp, aynı yıl kurulan Mecelle Cemiyeti'ne üye seçilmiştir. Yaklaşık üç yıl bu görevde kalıp Mecelle'nin ilk beş kitabının hazırlanmasına katkıda bulduktan sonra istifâ ederek Şam'a dönmüştür.⁸⁴

1868-1871 tarihleri arasında İstanbul'da bulunan Seyyid Alâaddin, başkentte bulunduğu sırada Kevserî'nin hocalarından İbrahim Hakkı İbn İsmail el-Eğînî'ye icâzet vermiştir.⁸⁵ Kevserî, hocası Eğînî'nin aldığı icâzetin detayları hakkında bilgi vermemekle beraber, Seyyid Alâaddin'in babası İbn Âbidîn'in isnadlarının maruf⁸⁶ olduğunu belirtmiştir.⁸⁷

Kevserî, tedrîsâtı sırasında hocası İbrahim el-Eğînî'nin vefatından dolayı ondan yazılı icâzet alamamıştır. Fakat İbrahim Hakkı el-Eğînî, vefatından önce indindeki merviyâtın tamamının rivayeti için ona izin vermiştir.⁸⁸ Kevserî, hocası İbrahim el-Eğînî'den aldığı sözlü icâzet yoluyla, İbn Âbidîn'in oğlu Seyyid Alâaddin'den rivayet hakkını elde etmiştir.

6. Muhammed Ali İbn Zâhir el-Veterî (1322/1904)

Ebu'l-Hasen Muhammed Ali İbn Zâhir el-Veterî, Medine'de doğmuş, önce burada daha sonra Mekke'de eğitim görmüş ve 17 yaşında icâzet almıştır. 1285/1868 tarihinde Mısır'a, ardından İstanbul'a gelmiştir. Veterî'nin İstanbul'da ne kadar kaldığını bilmiyoruz. Ancak kaynaklarda Veterî'nin 1287/1870 tarihinde Mağrib'e gittiğinin kayda geçmesinden, İstanbul'da iki yıldan daha az bir süre kaldığı söylenebilir. İlmî seyahatleri sırasında Mağrib'ten Buhâra ve Semerkand'a kadar geniş bir coğrafyayı dolaşan Veterî;

⁸³ Baytar, *Hilye*, III, 175-176. Seyyid Alâaddin Efendi, küçük yaşta babası İbn Âbidîn'in yanında öğrenimine başlamış, sekiz yaşında iken babasının vefatı üzerine eğitimini Şam ulemâsının yanında tamamlamıştır. Muhammed Hâşim et-Tâcî, onun kendisinden en fazla istifâde ettiği âlimlerdendir. Kâsimî, Muhammed Cemâleddin, *Tabakâtu meşâhîri'd-Dimeşkiyyîn*, thk., Mahmud Abdulkadir Arnâvûd, Dimeşk, 2006, s., 29. Ayrıca Seyyid Alâaddin, Şam'da Abdurrahman el-Küzberî, Hasan el-Baytar ve Saîd el-Halebî'den ders aldığı gibi Mısır, Hicâz ve Osmanlı ulemâsından da istifade etmiştir. Baytar, *Hilye*, III, 175; Kâsimî, a.g.y.

⁸⁴ Özel, Ahmet, "İbn Âbidînzâde", *DA*, (İstanbul, 1999), XIX, 294; Baytar, *Hilye*, III, 176; Kâsimî, a.g.e., s., 30.

⁸⁵ Kevserî, *Tahrîr*, s., 57.

⁸⁶ İbn Âbidîn (1252/1836), hocası Muhammed Şakir Ali İbn Sa'd el-Umerî'nin merviyâtını *Ukûdu'l-leâli fi'l-esânidi'l-avâli'* adıyla kaleme aldığı fehrese türündeki eserde tanıtmıştır. Bu eser, aynı zamanda onun kendisinin rivayet hakkına sahip olduğu isnadları da ihtivâ etmektedir. Kevserî bu eserden dolayı, İbn Âbidîn'in isnadlarının maruf olduğunu belirtmiştir. Eser, *Sebetü İbn Âbidîn el-Müsemmâ Ukûdu'l-leâli fi'l-esânidi'l-avâli'* adıyla, Muhammed İbrahim el-Hüseyn'in tahkiki ile beraber Dimaşk'ta 2010 tarihinde basılmıştır.

⁸⁷ Kevserî, *Tahrîr*, s., 57.

⁸⁸ Kevserî, *İcâzetü'l-Kevserî li Müftî Eritre*, s., 26; Kevserî, *Tahrîr*, s., 59.

Hicâz, Mısır, Şam, Irak, Yemen, Tunus ve Mağrib ulemâsından rivayet etmektedir.⁸⁹

Osmanlı âlimlerinden Ahmed Tâhir el-Alâî, 1868 tarihinde İstanbul'a gelen Muhammed Ali İbn Zâhir el-Veterî (1322/1904)'den *Sahîh-i Buhârî*'nin tamamını dinlemiştir.⁹⁰ Kevserî de, el-Veterî'den rivayet eden Ahmed Tâhir el-Alâî'den *Sülâsiyyâtü'l-Buhârî*'yi dinlemiştir.⁹¹ Ayrıca Kevserî, el-Alâî'den aldığı icâzetle Hasan İbn Ziyâd'ın *Müsned*'ini Veterî'nin isnadı ile rivayet etmektedir.⁹²

Veterî'ye dayanan yukarıdaki isnadlar, İstanbul ve çevresindeki ilmi muhîte XIX. yüzyılın ikinci yarısında intikal etmiştir. Mezkûr rivayetleri Veterî, Hicâz'daki hocası *Abdulğani ed-Dihlevî*'den aldığı icâzetle nakletmektedir.⁹³

7. Kevserî'nin Babası Hasan Efendi (1345/1926)

Kevserî'ye babasından intikal eden rivayet izinlerinin bir kısmı, Hasan Efendi'nin 1287/1870 tarihinde hac ibadetini edâ etmek için gittiği Hicâz'da Şeyh Musa el-Estirhânî'den aldığı icâzetlere dayanmaktadır.⁹⁴ Kevserî, babasından aldığı bu icâzet sayesinde Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî (1242/1827), Abdülaziz ed-Dihlevî (1239/1824) ve Şah Veliyyullah ed-Dihlevî (1176/1762)'nin sebetlerinin rivayet hakkını elde etmiştir. Bu icâzetin silsilesi şu şekildedir; *Kevserî > babası Hasan Efendi > Musa Estirhânî el-Mekkî > Abdullah Erzincânî el-Mekkî > Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî > Abdülaziz ed-Dihlevî > Şah Veliyyullah ed-Dihlevî'nin sebeti*.⁹⁵

Kevserî, Şah Veliyyullah Dihlevî'nin sebetini rivayet etmek için izin aldığı isnad ile beraber, silsilede yer alan Abdülaziz Dihlevî ve Mevlâna Hâlid el-Bağdâdî'nin sebetlerini de rivayet etmektedir.⁹⁶ Kevserî'nin babasının,

⁸⁹ Kettânî, *a.g.e.*, I, 107-108; Maraşlı, *Nesru'l-cevâhir*, II, 1372-1373. Bkz. Zirikli, *A'lâm*, VI, 301.

⁹⁰ Ahmed Tâhir el-Alâî'nin hayatı ve vefat tarihi hakkında bir bilgi tesbit edilememiştir. el-Alâî ve el-Konevî nisbetinden anlaşıldığı kadarıyla Ahmed Tâhir, Alanya veya Konya bölgesinden yetişen âlimlerdendir. Onun Veterî'den *Sahîhu'l-Buhârî*'yi İstanbul'da mı yahut da Hicâz da mı dinlediği konusunda Kevserî net bir bilgi vermemiştir. Ancak Veterî'nin 1868 yılında İstanbul'a gelmiş olmasına müstenid olarak, Veterî'nin isnadları XIX. yüzyılda bölgeye intikal eden rivayet izinleri arasında değerlendirilmiştir.

⁹¹ Âli Raşid, a.g.m., *Uluslararası Düzceli M. Zâhid el-Kevserî Sempozyumu Bildirileri*, s., 95.

⁹² Kevserî, *İmtâ* adlı eserinde müsnedin çeşitli isnadlarını zikretmiştir. Onun Ahmed Tâhir el-Alâî'den aldığı icâzetin isnadı şu şekildedir; "*Kevserî > Ahmed Tâhir el-Alâî > el-Veterî > Abdulğani ed-Dihlevî > Muhammed Âbid es-Sindî'nin Hasru's-Şârid isimli meşehasındaki isnad...*" Bkz. Kevserî, *el-İmtâ' bi sîrati'l-imâmeyn el-Hasen İbn Ziyâd ve Sâhibi Muhammed İbn Şucâ'*, Kahire, 1948, s., 35.

⁹³ Veterî'nin hocaları için bkz. Kettânî, *a.g.e.*, I, 107-108; Maraşlı, *Nesru'l-cevâhir*, II, 1372-1373.

⁹⁴ Kevserî, *Tahrîr*, 76.

⁹⁵ Kevserî, *Tahrîr*, s., 30.

⁹⁶ Kevserî, *Tahrîr*, s., 30.

hac yolculuğu sırasında elde ettiği isnadların Osmanlı âlimlerine intikâli tarih olarak XIX. yüzyılın ikinci yarısına rastlamaktadır.⁹⁷

Kevserî'nin babası Hasan Efendî'nin rivayet izinlerinin bir kısmı da, Ervâdî ve Gümüşhânevî'nin sebetlerinden oluşmaktadır.⁹⁸ Bunların isnadları yukarıda ele alındı.

XIX. yüzyılda yukarıda ismi geçen âlimler Şam, Mısır ve Hicâz bölgesinin birikiminin İstanbul ve çevresine taşınmasında ve bölgedeki rivayet geleneneğinin gelişmesinde etkili olmuşlardır. Bunlar arasında, Ervâdî'nin sebetinin Osmanlı âlimleri arasında yaygınlık kazanması bu dönemdeki en önemli gelişmedir. Diğer taraftan Aclûnî'nin *el-Erbaîn el-Aclûniyye* adlı meşyehasının Ervâdî ve Şam'a gidip hadis icâzeti alan Muhammed Refîk Mostârî yoluyla icâzet silsilelerine girmesi de, bölgedeki rivayet birikiminin artması açısından önemlidir.⁹⁹

C. XVIII. Yüzyılda Osmanlı Âlimlerine İntikal Eden İsnadlar

XVIII. yüzyıl, Osmanlı hadis çalışmaları açısından hızlı gelişmelerin görüldüğü dönemlerden biridir. Zira XVII. yüzyılın sonunda; Kara Halil (1123/1711), Ali İbn Süleyman el-Mansûrî (1134/1722) ve Süleyman Fâzıl Efendî (1134/1722)'nin Şam, Mısır ve Hicâz'dan İstanbul'a taşıdıkları isnadlar, bunlardan icâzet alan Yusuf Efendizâde (1167/1754) yoluyla bölgede yayılmaya başlamıştır. Aynı dönemde Muhammed el-Yemânî (1135/1723)'nin Mısır'dan Konya'ya taşıdığı isnadlar, talebesi Abdulkerim el-Konevî (1150/1737); Mehmed et-Tarsûsî (1145/1732'nin Şam'dan Tarsus'a, ondan da Ebû Saîd el-Hâdimî (1176/1762)'nin babasına geçen isnadlar da Hâdimî yoluyla XVIII. yüzyıl Osmanlı Anadolu'sunda hızlı bir şekilde intişâr etmiştir. Mezkûr isnadlar aşağıda detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

⁹⁷ Kevserî, *Kastamonî* > *Abdulfettah el-Ukarî* > *Mevlana Hâlid* şeklindeki farklı bir tarikle, Mevlânâ Hâlid'in sebetini rivayet hakkını elde etmiştir. Bkz. Kevserî, *Tahrîr*, s., 30. Farklı yolla gelen bu rivayet izninin Osmanlı Anadolu'sundaki tarihi çok uzun bir geçmişe sahip değildir. Zira Mevlânâ Hâlid'in rivayetlerinin taşıyıcısı durumundaki Abdulfettâh Ukârî (1284/1864), 1845-1865 tarihleri arasında İstanbul'da irşad faaliyetinde bulunmuş ve burada vefat etmiştir. Bkz. Demirer, Macit, *Hadis İlimleri Açısından Ahmed Ziyâuddin Gümüşhânevî (v. 1311/1893) ve Levâmiu'l-Ukûl Adlı Eseri*, (doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007, s., 48.

⁹⁸ Kevserî, *Tahrîr*, s., 22, 23, 10, 77.

⁹⁹ Aclûnî, XVIII. yüzyılın başında İstanbul'a gelen Şam ulemâsındandır. 1119/1707 tarihinde İstanbul'a gelen Aclûnî, bu sırada hocalarından Şeyh Yunus el-Mısırî'nin vefatı üzerine boşalan Emevî Camii'ndeki Kubbetü'n-nesr makamının müderrisliği ile görevlendirilmiş ve Şam'a dönmüştür. Murâdî, *Silkü'd-düer*, I, 296; Bkz. Yardım, Ali, "Aclûnî, İsmail b. Muhammed", *DîA* (İstanbul, 1988), I, 327. Aclûnî'nin İstanbul'a geldiği dönemde Dâru'l-hilâfeti'l-aliyye'deki ulemânın ondan hadis icâzeti alıp almadığı bilinmemektedir.

Öte yandan XVIII. yüzyılda, Şam, Mısır ve Hicâz bölgesinden birçok âlim de İstanbul'a gelmiştir. Bu dönemde; Şeyh Sa'dî el-Ömerî ed-Dımaşkî (1147/1734)¹⁰⁰, İsmail el-Aclûnî (1162/1749)¹⁰¹, Ahmed İbn Nâsiruddîn el-Bikâî (1171/1757-58)¹⁰², Ahmed el-Menînî ed-Dımaşkî, (1172/1759)¹⁰³, Muhammed İbn Himmât (1175/1761-62)¹⁰⁴, Muhammed es-Sefercalânî (1179/1765)¹⁰⁵, Ahmed Saîd el-Murâdî ed-Dımaşkî (1180/1766)¹⁰⁶ ve İbrahim İbn Mustafa el-Halebî (1190/1776)¹⁰⁷ Şam ve Mısır'dan İstanbul'a gelen âlimlerdir. Bunlardan bazıları İstanbul'da bir süre kalmış, bazıları da idârî görev alıp tekrar geriye dönmüşlerdir. Muhammed İbn Himmât dışındaki alimlerin İstanbul'da buldukları dönemde icâzet verip vermedikleri bilinmemektedir.¹⁰⁸ Ancak Kevserî başta olmak üzere birçok âlimin icâzet silsilesinde sık sık isimi geçen Hibetullah el-Ba'î, XVIII. yüzyılda Şam, Mısır ve Hicâz bölgesinin rivayet birikimini İstanbul'a taşıyarak, bölgede rivayet geleneğinin gelişmesine önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

1. Hibetullah el-Ba'î et-Tâcî (1224/1809)

Osmanlı hadis çalışmalarındaki önemli isimlerden biri, Hibetullah el-Ba'î (1224/1809)'dir. Hibetullah el-Ba'î ilk defa 1173/1760 tarihinde İstanbul'a gelmiş ve bir süre kaldıktan sonra Şam'a dönmüştür. Hibetullah el-Ba'î bir süre sonra tekrar İstanbul'a gelmiş ve vefatına kadar (1204/1809) burada kalmıştır.¹⁰⁹

Hibetullah el-Ba'î, İstanbul'da bulunduğu sırada kendisinden Muhammed Es'ad İmamzâde (1267/1851) ve Ayasofya şeyhi Yusuf İbn İsmail (1264/1848) hadis dersi ve icâzet almışlardır.¹¹⁰ Yusuf İbn İsmail, Hibetullah el-Ba'î'nin özel talebesi sayılmaktadır.¹¹¹ Kevserî'ye intikal eden hadis kitap-

¹⁰⁰ Şeyh Sa'dî el-Ömerî (İbn Abdilhâdî) 1131/1719 tarihinde İstanbul'a gelmiş ve Dımaşk'ta Dâruhadis el-Eşrefiyye müderrisliğine tayininden sonra geriye dönmüştür. Bkz. Murâdî, *Silkü'd-düer*, II, 172.

¹⁰¹ Murâdî, *Silkü'd-düer*, I, 295-309.

¹⁰² Murâdî, *Silkü'd-düer*, I, 234-245.

¹⁰³ Murâdî, *Silkü'd-düer*, I, 153-156.

¹⁰⁴ Murâdî, *Silkü'd-düer*, IV, 47.

¹⁰⁵ Murâdî, *Silkü'd-düer*, IV, 241-250.

¹⁰⁶ Murâdî, *Silkü'd-düer*, I, 166-169.

¹⁰⁷ Murâdî, *Silkü'd-düer*, I, 46-48.

¹⁰⁸ Aydın, *a.g.m.*, s., 6.

¹⁰⁹ Zirikli, *A'lâm*, VIII, 75. Hibetullah el-Ba'î, 1151/1738 tarihinde Dımaşk'ta doğmuş ve tahsilini burada tamamlamıştır. Hibetullah el-Ba'î; Mustafa el-Eyyûbî (1205/1791), Atıyye el-Echûrî (1191/1777), Salih İbn İbrahim İbn Süleyman el-Cinîni (1170/1757) ve eş-Şihâb Ahmed el-Menînî (1172/1759) gibi devrinin önde gelen âlimlerinden istifâde etmiştir. Bkz. Baytar, *Hilye*, III, 422-423.

¹¹⁰ Kevserî, *Tahrîr*, s., 12, 21.

¹¹¹ Kevserî, *Tahrîr*, s., 24, 25.

larının rivayet izinleri, Hibetullah el-Ba'li'nin bu iki talebesine dayanmaktadır. Bunların senedleri şu şekildedir;

a. *Kevserî* > *Kastamonî* > *Ahmed Hâzim en-Nevşehrî (1281/1864)* > *İmamzâde Muhammed Es'ad* > *Hibetullah el-Ba'li*.¹¹²

b. *Kevserî* > *Alasonî* > *Ahmed Şâkir (1315/1897)* > *Muhammed Gâlib (1286/1869-70)* > *Süleyman b. Hasan el-Girîdî (1267/1851)* > *İmamzâde Muhammed Es'ad* > *Hibetullah el-Ba'li*.¹¹³

c. *Kevserî* > *Alasonî* > *Ahmed Şâkir* > *Muhammed Gâlib* > *Girîdî* > *Ebu'l-Mehâsin Yusuf İbn İsmail* > *Hibetullah el-Ba'li*.¹¹⁴

Kevserî, ikinci ve üçüncü isnadları nâzil olarak değerlendirip, aşağıda zikredilen hadis kitaplarının rivayetlerinde bu silsileleri kullanmamıştır. Kevserî, *et-Tahrîru'l-vecîz*'de özellikle müelliflerine kadar uzanan senedlerini zikrettiği; Buhârî'nin *Sahîh'i*, Ebû Dâvud (275/889)'un *Sünen'i*, Tirmizî (279/892)'nin *Câmi'i*, Nesâî (303/915)'nin *Sünen-i Suğrâ'sı*, İmam Şâfiî (204/820)'nin *Müsned'i*, Ebû Hanîfe (150/767)'nin *Müsned'i*, İmam Mâlik (179/795)'in *Muvatta'* ile ilgili isnadlarda birinci silsileyi kullanmıştır.¹¹⁵ Kevserî *et-Tahrîru'l-vecîz*'de mezkûr musannefâtı, aşağıdaki şemada yer alan şekliyle rivayet etmektedir;

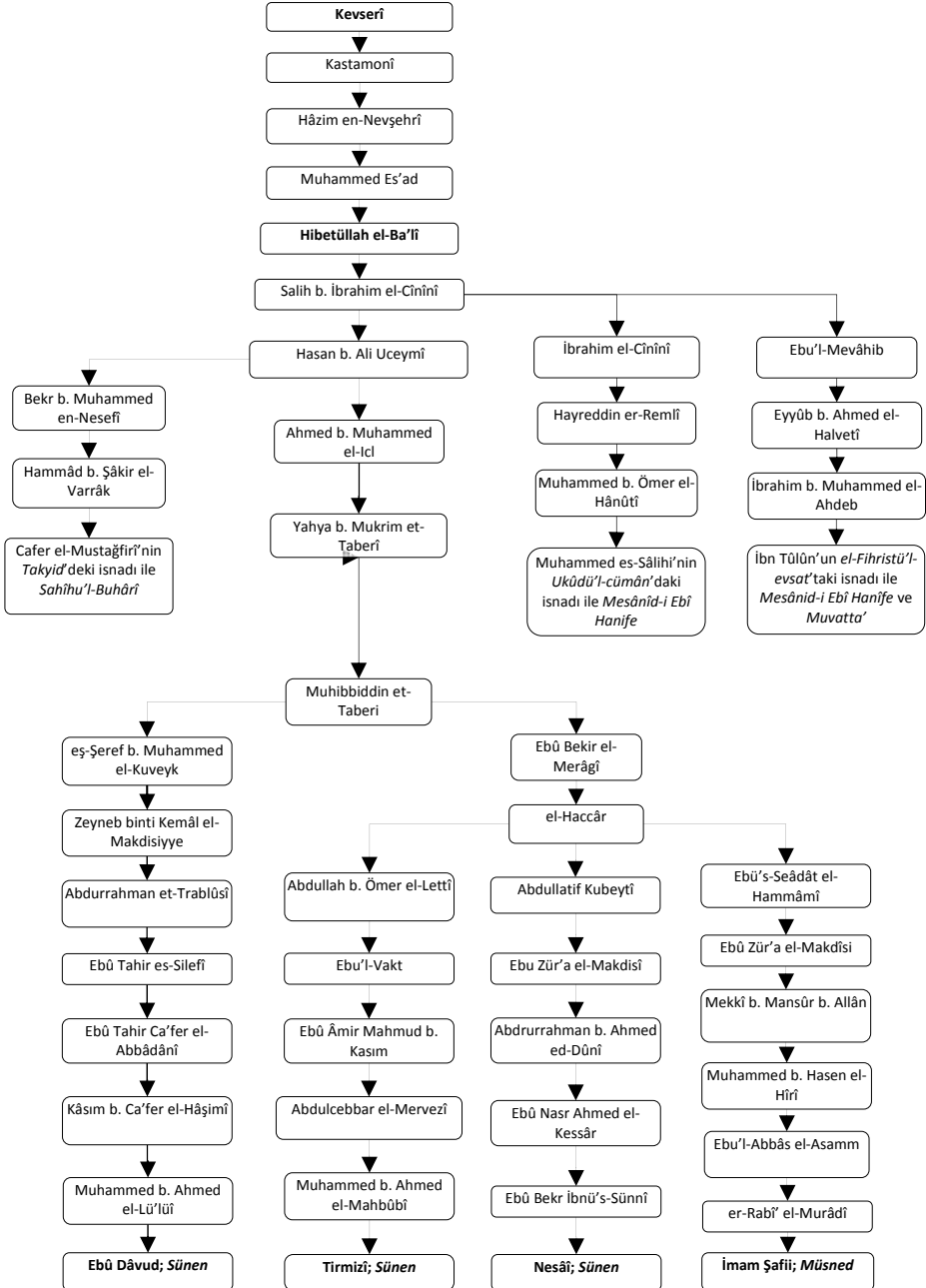
¹¹² Kevserî, *Tahrîr*, s., 12, 13, 14.

¹¹³ Kevserî, *Tahrîr*, s., 24, 25.

¹¹⁴ Girîdî'ye ulaşan silsilenin yukarıda XVII. yüzyıla kadar uzanan isnadlar ile aynı olması dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu silsile, Osmanlı hadis çalışmaları açısından önemlidir.

¹¹⁵ Bkz. Kevserî, *Tahrîr*, s., 13, 14, 24, 25.

Hibetullah el-Bâ'î'den Kevserî'ye ulaşan rivayet kitaplarının isnadları;

Kevserî, Kastamonî'den âli ve Alasonî'den nâzil isnadlarla Hibetüllah el-Ba'î'nin *Hadîkatu'r-reyyâhîn fi tabakâti meşâyihina'l-müsnidîn, el-İkdü'l-ferid fi ma'rifeti'l-esânîd* ve *Mezîdü'n-nîmeti fi hadîsî'r-rahmeti* adlı meşyeha türündeki eserlerinin rivayet iznini almış ve bu sayede birçok hadis kitabının çeşitli yollarla rivayet hakkını elde etmiştir.¹¹⁶

Kevserî, Hibetüllah el-Bâ'î'den kendisine ulaşan rivayet izinleri ile; Yusuf İbn Hasen¹¹⁷ el-Hüseynî (922/1516)'nin *Kifâyetu'r-râvî ve's-sâmî*¹¹⁸, İbn Tûlûn (953/1546)'un *el-Fihristü'l-evsat*¹¹⁹, Abdalbâkî el-Hanbelî (1071/1661)'nin *Riyâdu'l-cenne fi âsâri hadameti's-sünneti*¹²⁰, Hasan (İbn Ali İbn Yahya) el-Uceymî (1113/1702)'nin *Kifâyetü'l-muttali' ve nihâyetü'l-mütetalli'*¹²¹, Ahmed İbn Ömer el-Eskâtî (1139/1727)'nin *Kifâyetü't-tâlibi'l-kanû'i bi bedâ'i avâli'l-isnâdi'l-merfû'*¹²² ve Abdulkerim eş-Şerâbâtî (1178/1773)'nin *İnâletü't-tâlibîn li avâli'l-muhaddisîn*¹²³ adlı meşyeha türündeki eserlerinde yer alan merviyâtın tamamını nakletme hakkını elde etmiştir.¹²⁴ Yine İbrahim el-Ahdeb (1013/1604), Eyyûb el-Halvetî (1071/1661), Ebu'l-Mevâhib (1126/1714) ve Abdulganî en-Nablûsî (1143/1731)'nin sebetlerini Kevserî, Hibetüllah el-Bâ'î'den kendisine ulaşan icâzetlerde yer alan isnadlarla rivayet etmektedir.¹²⁵

¹¹⁶ Kevserî, *Tahrîr*, s., 24. Hibetüllah el-Ba'î, *Hadîkatu'r-reyyâhîn*'de otuz şeyhinin tercümesini ve bunlardan rivayet hakkını aldığı kitapları, ayrıca şeyhlerinin hocalarını ilk kaynağa kadar tanıtarak icâzetinde yer alan bütün isnadları detaylı bir şekilde izah etmiştir. Kevserî, *Tahrîr*, s., 25.

¹¹⁷ Kevserî, Yusuf İbn Hasen el-Hüseynî'nin babasının ismini el-Hüseynî olarak kaydetmiştir. Yukarıda Zirikli'nin kanaati dikkate alınarak "Yusuf İbn Hasen el-Hüseynî" ismi esas alınmıştır. Bkz. Zirikli, *A'lâm*, VIII, 226.

¹¹⁸ Kevserî, *Kifâyetu'r-râvî*'de yer alan merviyâtı; *Hibetüllah el-Ba'î* > *Muhammed İbn Sâlih el-Mevâhibî* > *Yusuf İbn el-Hüseynî* tarihi ile nakletmektedir. Kevserî, *Tahrîr*, s., 25.

¹¹⁹ Kevserî, İbn Tûlûn'un eserindeki merviyâtı; *Hibetüllah el-Bâ'î* > *Salih el-Cinîni* > *Ebu'l-mevâhib* > *Şeyh Eyyûb İbn Ahmed el-Halvetî* > *İbrahim İbn el-Ahdeb* > *İbn Tûlûn* tarihi ile nakletmektedir. Kevserî, *Tahrîr*, s., 29.

¹²⁰ Kevserî, *Riyâdu'l-cenne*'deki merviyâtı; *Hibetüllah el-Bâ'î* > *Salih el-Cinîni* > *Ebu'l-mevâhib* > *Abdalbâkî el-Hanbelî* silsilesi ile, ikinci olarak da; *Hibetüllah el-Bâ'î* > *Abdulganî en-Nablûsî* > *Abdalbâkî el-Hanbelî* tarihi ile rivayet etmektedir. Kevserî, *Tahrîr*, s., 29.

¹²¹ Kevserî, *Kifâyetü'l-muttali'* adlı eserdeki rivayetleri; *Hibetüllah el-Bâ'î* > *Salih el-Cinîni* > *Hasan el-Uceymî* tarihiyle rivayet etme izni almıştır. Kevserî, *Tahrîr*, s., 28.

¹²² Kevserî, Hibetüllah el-Bâ'î'den kendisine ulaşan isnadla el-Eskâtî'nin yukarıdaki eserinde yer alan merviyâtı; *Hibetüllah el-Ba'î* > *Hasan İbn Ali el-Makdisî* > *Ahmed İbn Ömer el-Eskâtî* tarihiyle rivayet etmektedir. Kevserî, *Tahrîr*, s., 28.

¹²³ Kevserî, Şerâbitî'nin *İnâletü't-tâlibîn*'de yer alan merviyâtını, Hibetüllah el-Bâ'î'nin müelliften aldığı icâzetle nakletmektedir. Kevserî, *Tahrîr*, s., 25.

¹²⁴ Kevserî, *Tahrîr*, s., 25, 28-29.

¹²⁵ Kevserî, *Tahrîr*, s., 29.

VIII. yüzyılın sonunda Hicaz, Mısır ve Şam bölgesinde elde ettiği isnadları İstanbul'a taşıyan Hibetullah el-Ba'î, *et-Tahrîru'l-vecîz'*deki en önemli rivayet izinlerinin kaynağını teşkil etmektedir. Ayrıca Kevserî'den başka âlimlerin icâzetlerinde de sıklıkla Hibetullah el-Bâ'î'nin isnadlarına rastlanılmaktadır.¹²⁶ Bu durum, onun Osmanlı ilmî çevreleri arasında rivayet ilminin gelişmesine önemli ölçüde katkı sağladığını göstermektedir. Ayrıca Kevserî de, "*Hibetullah el-Ba'î, son dönemdeki Dâru'l-hilâfe ulemâsının çoğunluğunun isnadlarının merciidir*"¹²⁷ diyerek, son dönemdeki isnadların önemli bir kısmının Hibetullah el-Ba'î'ye dayandığını belirtmiştir.

D. XVII. Yüzyılda Osmanlı Âlimlerine İntikal Eden İsnadlar

XVI. yüzyılın başlarında Mısır'ın fethi ile beraber, hilâfet merkezinin İstanbul'a taşınması sırasında Yavuz Sultan Selim; nüfuzlu âlim, şeyh, mimar, mühendis ve sanat erbâbından bir haylisini ve kütüphanelerdeki bazı kıymetli eserleri deniz yoluyla payitahtına naklettirmiştir.¹²⁸ XVI. yüzyılda Mısır bölgesinden İstanbul'a âlimlerin geldiği ve bazılarının bir süre kalıp tekrar geriye döndüğü bilinmekle beraber, bunların hadis ilimleri alanındaki faaliyetlerinin ilmî muhitteki tesirleri çok fazla bilinmemektedir.¹²⁹

Öte yandan XVII. yüzyılda Hicâz, Mısır ve Şam bölgesinden gelip İstanbul'u ziyaret eden veya idârî görevleri hasebiyle bu bölgelere giden ulemânın seyahatleri vesilesiyle hadis ilim merkezlerinin birikiminin İstanbul'a akışında hızlı bir intikal süreci başlamıştır. Bu sürecin başlamasında İstanbul ile Hicâz, Mısır, Şam arasındaki siyâsî, idârî ve sosyo-kültürel ilişkilerin kuvvetlenmesinin ve Dâru'l-Hilâfet'in bu bölgelerdeki otoritesini artırmasının etkili olduğu düşünülebilir. Bu arada XVII. yüzyıl Osmanlı Sadrazamlarından *hadis imamı* unvanı ile anılan Köprülü Fâzıl Mustafa Paşa'nın ulemâya ve özellikle hadis âlimlerine hâmilik yapmasının etkisi de göz ardı edilmemelidir.¹³⁰

¹²⁶ Bkz. Mardin, *Huzur Derleri*, II-III, 681; Görkaş, İrfan, "Bolvadinli Ahmet Fevzi Efendi ve Konyalı Mehmet Vehbî'nin İcâzetnamesi", *Türkiyat Araştırmaları Dergisi* (Konya, 2009), 26/257, 261; Bilgili, İsmail, "Son Dönem Osmanlı İslâm Hukukçularından Şeyhzade Ahmed Ziya Efendinin Hasan Kudsî Efendiden Aldığı İlmî İcâzet", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* (2012), 1/46, 47, 61, 62. Görkaş ve Bilgili, Hibetullah el-Bâ'î'nin unvanı olan "*et-Tâci*" kelimesini "*Nâci*" şeklinde kaydetmişlerdir. Görkaş, a.g.y.; Bilgili, a.g.y. Ancak bu okuyuş, muhtemelen icâzetnâme nüshalarındaki istinsah hatası sonucu ortaya çıkmıştır. Doğrusu "*et-Tâci*"dir. Bkz. Bkz. Baytar, *Hilye*, III, 422-423; Zirikli, *A'lâm*, VIII, 75.

¹²⁷ Kevserî, *İcâzetü'l-Kevserî li's-Şeyh Muhammed İbrahim el-Hutanî*, s., 40.

¹²⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, 293.

¹²⁹ Bkz. Taşköprülü, *Şekâik*, a.g.e., 246, 269-270, 295.

¹³⁰ Köprülü Mustafa Paşa, Osmanlı Sadrazamları arasında ilmî faaliyetleri ve ulâmaya himâyesi ile meşhur bir alimdir. Ayrıca "*imâmu'l-hadis*" unvanıyla anılmakta olup, Vefâ'daki kütüphanesinde ders verecek

XVII. yüzyılda Alaaddin Muhammed İbn Ali el-Haskefi (1088/1677)¹³¹, Yahya eş-Şâvî (1096/1685)¹³², Abdurrahim İbn Ebi'l-Lutf el-Makdisî (1104/1692)¹³³, İbrahim İbn Hamza el-Harrânî ed-Dımaşkî (1120/1708)¹³⁴ ve Abdülğanî en-Nablusî (1143/1731)¹³⁵ İstanbul'a gelen alimlerdir. Yahya eş-Şâvî ve İbn Ebi'l-Lutf el-Makdisî İstanbul'da bir süre ikâmet edip tadrîs faaliyetinde bulunmuşlardır.¹³⁶ Ancak isimleri geçen ulemânın İstanbul'da icâzet verip vermedikleri hakkında şu an itibarı ile referans niteliğinde bir bilgi tesbit edilememiştir.

Kevserî'nin isnadları arasında XVII. yüzyıla kadar uzanan silsileler; Kara Halil, Ali İbn Süleyman el-Mansûrî, Süleyman Fâzıl Efendi, Muhammed el-Yemânî ve Mehmed et-Tarsûsî'ye dayanmaktadır.

Kevserî'nin bu âlimlere kadar uzanan senedleri şu şekildedir;

kadar ihtisas sahibidir. Özcan, Abdulkadir, "Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa", *DİA* (Ankara, 2002), XXVI, 265. Aşağıda biyografisine yer verilen Ali İbn Süleyman el-Mansûrî'nin birçok görevi almasında Köprülü Mustafa Paşa'nın önemli etkisi olmuştur. Ayrıca 1669 tarihinde çıktığı hac yolculuğunda Rudânî'yi İstanbul'a davet eden Köprülü Mustafa Paşa, Rudânî'nin 1081/1671 tarihinde İstanbul'a gelip, bir yıl kadar kaldıktan sonra Mekke Haremeyn işleri sorumluluğu görevine getirilmesini sağlamıştır. Bkz. Yücel, Ahmet, "Rudânî", *DİA* (İstanbul, 2008), XXXV, 184-185.

¹³¹ Bkz. Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser fi a'yâni'l-karni'l-hâdî aşar*, I-IV, Kahire, 1284/1867, IV, 64.

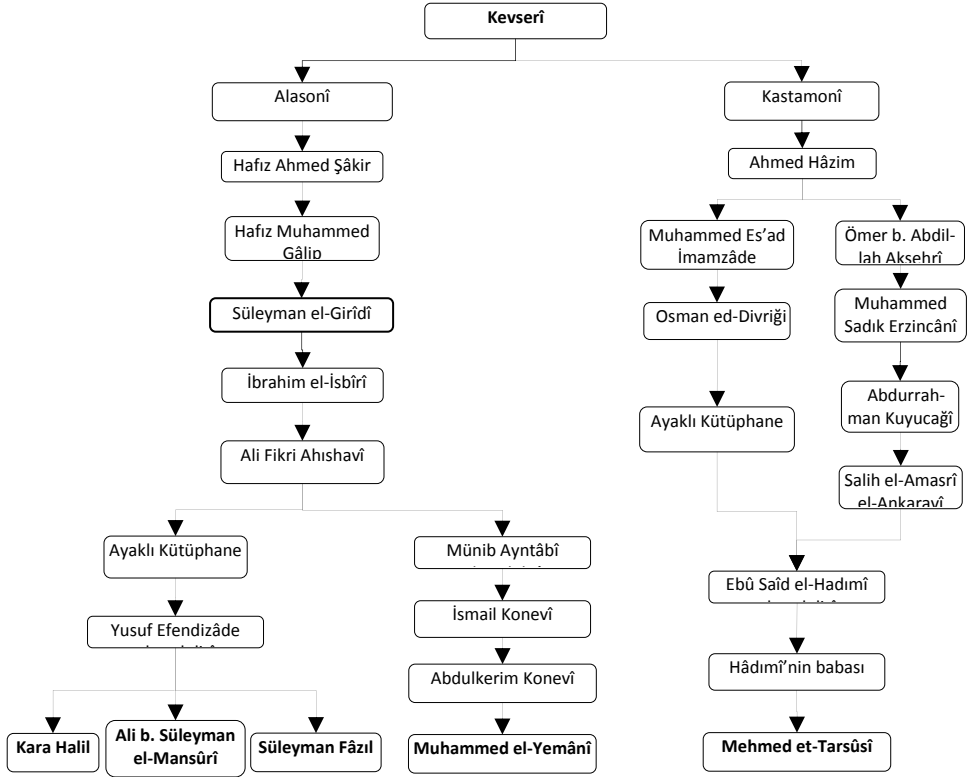
¹³² Bkz. Muhibbî, *Hulâsa*, IV, 486-488.

¹³³ Bkz. Murâdî, *Silkü'd-dürer*, III, 5-8.

¹³⁴ Bkz. Murâdî, *Silkü'd-dürer*, I, 27-30.

¹³⁵ Bkz. Murâdî, *Silkü'd-dürer*, III, 36-44.

¹³⁶ Bkz. Muhibbî, *Hulâsa*, IV, 487; Murâdî, *Silkü'd-dürer*, III, 6.

Kevserî'nin isnadları arasında Osmanlı Anadolu'sunda tevârüs eden en uzun silsile yukarıdaki şemada yer alan isnadlardan oluşmaktadır. Şemanın sonunda yer alan isimler Hicâz, Şam ve Mısır bölgesinin birikimini üzerinde bulduğumuz coğrafyaya taşıyan âlimlerdir. Şimdi bu âlimleri kısaca tanıyalım.

1. Kara Halil İbn Hasan İbn Muhammed et-Tirevî (1123/1711)

Kara Halil Efendi (1123/1711), Medine-i Münevvere'de ders veren İbrahim el-Gürânî (1101/1690)'nin rivayet ilimlerindeki birikimini İstanbul medreselerine taşıyan âlimlerdendir.¹³⁷ Osmanlı Devleti'nde müderrislikten kazaskerliğe kadar çeşitli idârî görevlerde çalışan Kara Halil Efendi, 1101/1690 tarihine kadar medreselerde müderrislik yaptıktan sonra, bu tarihte Kudüs Kadılığına tayin olunmuş ve sonrasında sırasıyla Bursa ve

¹³⁷ Hayatı için bkz. Şeyhî, *Vekâyi'*, II, 329-330; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I, 374; Zirikli, *A'lâm*, II, 317.

Mekke Kadılıkları ile Anadolu ve Rumeli Kazaskerliği görevlerinde bulunmuştur.¹³⁸

Kara Halil, İbrahim el-Gürânî'nin merviyâtının yer aldığı *el-Ümem li İkâzi'l-himem* adlı eseri müellifinden aldığı izinle nakletmektedir. Onun İbrahim el-Gürânî'den aldığı rivayet izni, yukarıdaki şemada gösterilen isnad ile Kevserî'ye kadar intikal etmiştir.¹³⁹

İbrahim el-Gürânî, 1025/1616 tarihinde Şehrazûr'de doğmuş ve ilim tahsîli için çıktığı yolcuğunda Şam, Mısır ve Hicâz'da devrinin önde gelen âlimlerinden hadis ilimlerine dair rivayet izinleri almıştır. Bilâhare Medine'ye yerleşip Mescid-i Nebevî'de ders veren Gürânî 1101/1690 tarihinde vefat etmiştir.¹⁴⁰ Gürânî'nin vefat ettiği 1101/1690 tarihinde Kara Halil Efendi de Kudüs Kadılığına tayin olunmuştur. Kaynaklarda İbrahim el-Gürânî'nin İstanbul'a seyahatinden bahsedilmemektedir.¹⁴¹ Dolayısıyla, Kara Halil'in onunla karşılaşmasının Kudüs Kadılığından önce vuku bulduğunu söyleyebiliriz.

2. Ali İbn Süleyman el-Mansûrî (1134/1722)

Ali İbn Süleyman el-Mansûrî, Kahire'nin Mansûra kazasında doğmuş ve tahsilini Ezher'de tamamlamıştır.¹⁴² Ali el-Mansûrî; Sultan el-Mezzâhî (1075/1664), Muhammed İbn Alaaddin el-Bâbilî (1077/1666), Nureddin eş-Şebrâmellisî (1087/1676), Yahya eş-Şâvî (1096/1685), Muhammed el-Bakarî (1097/1686), Ahmed el-Beşbîşî (1096/1685), İbrahim el-Bermâvî (1106/1694), Ahmed el-Acemî (1086/1675), Abdusselam el-Lekânî (1078/1668) ve Köprülü Mustafa Paşa (1102/1691) gibi XVII. asrın önde gelen şahsiyetlerinden ilim tahsil etmiştir.¹⁴³

Ali el-Mansûrî, 1088/1677 tarihinde İstanbul'a gelmiştir. Hadis ilimleri konusundaki ihtimamı ile tanınan Köprülü Fâzıl Mustafa Paşa ile üst düzey bir ilişki kuran Ali el-Mansûrî, 1679 tarihinde Belgrad'da Köprülü Ahmed Paşa Medresesi Şeyhulkuralığı görevine atanmış, 1686 tarihinde vazifeden ayrılıp İstanbul'a dönmüştür. 1688 tarihinde Köprülü Mehmed Paşa Türbesi ders-i âmm, hâfız-ı kütüb ve muhaddislik görevi kendisine tevcih edilmiş,

¹³⁸ Şeyhî, *Vekâyi'*, II, 329-330.

¹³⁹ Kevserî, *Tahrîr*, s., 28. Kara Halil, *Sahîhu'l-Buhârî'yi Şeyh İbrahim el-Gürânî'den okumuştur*. Tobay, a.g.e., s., 35; Krş. Yusuf Efendizâde, *Risâle fî ecvibeti mesâil mimmâ yeteallaku bi vücûhi'l-Kur'an*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, no: 68/4, vr. 37^a.

¹⁴⁰ Murâdî, *Silkü'd-dürer*, I, s., 9-10; Zirikli, *A'lâm*, II, 317.

¹⁴¹ Bkz. Şeyhî, *Vekâyi'*, II, 329.

¹⁴² Şeyhî, *Vekâyi'*, III, 677. Bkz. Zirikli, *A'lâm*, IV, 292.

¹⁴³ Kevserî, *Tahrîr*, s., 28 (dpt).

daha sonra 1690 yılında Sultan Süleyman Han Validesi merhume Saliha Sultan adına kurulan Kurrâ Şeyhliği, 1715'te de Sultan Ahmed Camii Şeyhulkuralığı kendisine verilmiştir. Ali el-Mansûrî, 1134/1722 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.¹⁴⁴

İstanbul'da bulunduğu sırada Osmanlı Buhârî şarihlerinden Yusuf Efendizâde, Ali İbn Süleyman el-Mansûrî'den hadis icâzeti almıştır. Yusuf Efendizâde'nin el-Mansûrî'den aldığı rivayet izni, Kevserî'ye kadar intikal etmiştir.¹⁴⁵

3. Süleyman Fâzıl Efendi (1134/1722)

XVIII. yüzyıl Osmanlı ilmî çevreleri arasında rivayet geleneğinin yayılmasındaki en önemli isimlerden biri, Ayasofya kürsü vâizi Süleyman Fâzıl Efendi'dir. Süleyman Fâzıl Efendi, Rabûllevvel 1060/Mart 1650 senesinde İstanbul'da doğmuş, Nişancı Mehmed Paşa Câmii imamı Şeyhulkurrâ Mehmed Efendi'nin yanında kırâat-ı seb'a ve aşere dersleri olarak kıraat ilimlerini tahsil etmiştir. Daha sonra Arap dili ve edebiyatının tedrîsâtına Gürcü Mustafa efendinin yanında başlayıp, sâir fenlerle ilgili eğitimini Arapzâde Abdülvehhâb Efendi'nin yanında tamamlamıştır.¹⁴⁶

Süleyman Fâzıl Efendi'nin İstanbul'daki hadis eğitimi hususunda kaynaklarda bilgi verilmemiştir. Süleyman Fâzıl, 1080/1669 tarihinde Köprülü Fâzıl Mustafa Paşa ve Amcazâdeleri Hüseyin Çelebi ile beraber hac ibadeti için çıktığı yolculuk sırasında Şam, Mısır ve Hicâz'da devrin önde gelen âlimlerinden hadis okumuş ve icâzet almıştır.¹⁴⁷ Bu icâzetler; Sultan el-Mezzâhî (1075/1664), Şeyh Hayreddin er-Remlî (1081/1671)¹⁴⁸ ve Nureddin Ali eş-Şebrâmellisî (1087/1676)'nin sebetleri ile Muhammed İbn Süleyman er-Rudânî (1094/1683)'nin *Sılatü'l-halef bi mevsûlî's-selef* adlı meşyehasının rivayet iznidir.¹⁴⁹ Süleyman Fâzıl, Yusuf Efendizâde'ye bu alimlerin sebetleri-

¹⁴⁴ Tobay, a.g.e., s., 39; Krş. Şeyhî, *Vekâyi'*, III, 677-678.

¹⁴⁵ Kevserî, *Tahrîr*, 28.

¹⁴⁶ Şeyhî, *Vekâyi'*, III, 678.

¹⁴⁷ Şeyhî, *Vekâyi'*, III, 678.

¹⁴⁸ Şeyhî, 1080/1699 tarihinde hac yolculuğuna çıkan Süleyman Fâzıl'ın dönüşte Kahire ve Kudüs'e ve daha sonra da Remle'ye uğradığını ve burada Hayreddin er-Remlî'nin yanında *Hidâye*'den bir miktar okuyup fıkıh ile ilgili icâzet aldığını belirtmektedir. Şeyhî, *Vekâyi'*, III, 679.

¹⁴⁹ Kevserî, Süleyman Fâzıl'ın Sultan el-Mezzâhî (1075/1664)'den rivayet izni aldığını kaydetmiştir. Ancak Süleyman Fâzıl'ın 1060/1650 senesinde doğup İstanbul'da yirmi yaşına kadar eğitim aldıktan sonra 1080/1669 tarihinde hac yolculuğuna çıktığını dikkate alınca, onun 1075/1664 senesinde Mısır'da vefat etmiş olan Sultan el-Mezzâhî ile görüşmüş olmasının mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Öte yandan Mısır'da yaşamış olan ve İstanbul'a herhangi bir yolculuğundan bahsedilmeyen Sultan el-Mezzâhî'nin Süleyman Fâzıl ile İstanbul'da karşılaşmış olması da pek mümkün gözükmemektedir. Bkz. Zirikli, *A'lâm*, III, 108; Kevserî, *Tahrîr*, s., 28 (dpt). Dolayısıyla Süleyman Fâzıl, Sultan el-Mezzâhî'nin sebetinin rivayet

ni nakletmesi için icâzet vermiştir. Bu rivayet izni, Osmanlı âlimleri arasında tevârüs ederek Kevserî'ye kadar ulaşmıştır.¹⁵⁰

Şeyhî'nin verdiği bilgiye göre, Süleyman Fâzıl yukarıda isimleri geçen âlimlerden başka, 1080/1699 tarihindeki Hicâz yolculuğu sırasında Şam'da Muhammed el-Belbânî ed-Dımaşkî (1083/1672)'den ilm-i hadis ve Kütüb-i sitte ile ilgili rivayet izni almış, diğer taraftan Haremeyn-i Şerîf'te Abdulkâdir es-Safûrî (1081/1670)¹⁵¹, İbrahim el-Gürânî el-Kürdî (1101/1690), Şeyh Hasan İbn el-A'cîmî (1113/1702)¹⁵² ve Abdullah İbn Sâlim el-Basrî (1134/1722)¹⁵³ hazretlerinden de bazı icâzetler almıştır.¹⁵⁴

Süleyman Fâzıl'ın XVII. yüzyılın ikinci yarısında Sultan el-Mezzâhî, Şeyh Hayreddin er-Remlî, Nureddin Ali eş-Şebrâmellisî ve Muhammed İbn Süleyman er-Rudânî'den aldığı hadis icâzetleri, Osmanlı hadis çalışmaları açısından önemlidir. Zira geniş bir rivayet koleksiyonuna sahip olan Süleyman Fâzıl'ın sebeti, bölgedeki geleneğin üzerinde bir birikimi taşımaktadır.

4. Muhammed el-Yemânî (1135/1723)

XVIII. yüzyılda rivayet geleneğinin Anadolu'da canlanmasındaki en önemli âlimlerden biri, Muhammed el-Yemânî'dir. Muhammed el-Yemânî el-Ezherî, 1135/1723 tarihinde Konya'da vefat etmiştir.¹⁵⁵ Biyografi kaynaklarında Muhammed el-Yemânî'nin hayatı ile ilgili bir bilgi tesbit edilememiştir. Ancak icâzet silsilelerinden anlaşıldığı kadarıyla Halil el-Lekânî (1104/1693), Ahmed el-Merhûmî (1112/1701)¹⁵⁶ ve Muhammed İbn Ab-

hakkını doğrudan olmasa da bir başkası vasıtasıyla elde etmiş ve bu isim icâzetlerin istinsâhı sırasında düşmüş olabilir.

¹⁵⁰ Kevserî, *Tahrîr*, s., 28.

¹⁵¹ Abdulkadir İbn Mustafa es-Safûrî, 1010/1601 tarihinde Dımaşk'ta doğmuştur. Tahsiline Dımaşk'ta başlayan Safûrî, daha sonraları Mısır'a yolculuk yaparak burada devrinin önde gelen âlimlerinden ilim tahsil edip Şam'a dönmüştür. es-Safûrî bilâhare İstanbul'a gelmiş fakat Muhibbî'nin belirttiğine göre, İstanbul'da kendisi güvende hissetmeyince tekrar Dımaşk'a dönmüştür. Bu arada kendisine Belhiyye Medresesi ve Eşrefiyye Dâruhâdis müderrisliği tevcih edilmiş ve hayatının sonuna kadar bu görevlerini sürdürmüştür. Ayrıca Emevi Camii'nde de ders vermiş olan Safûrî, 1081/1670-71 tarihinde Dımaşk'ta vefat etmiştir. Muhibbî, *Hulasa*, II, 467, 469. Şeyhî, Süleyman Fâzıl Efendi'nin 1080/1669 yılında çıktığı hac yolculuğunda Abdulkadir es-Safûrî ile Haremeyn-i Şerîf'te karşılaştığını ve ondan bazı ilimlerde icâzet aldığını söylemiştir. Şeyhî, *Vekâyi'*, III, 678.

¹⁵² Hasan İbn Ali el-Acîmî, Mekke'de doğmuş, Harem-i Şerîf'te ders vermiş ve Tâîf'te vefat etmiştir. Aynı zamanda müerrih olan Hasan el-Acîmî hadis ulemasındandır. Zirikli, *A'lâm*, II, 205; Bkz. Gâzî, Abdullah İbn Muhammed el-Mekkî, *Nazmu'd-düerer fî ihtisârî neşri'n-nûri ve'z-zehr fî terâcimi efâdili ehli Mekke mine'l-karnî'l-âşir ile'l-karnî'r-râbi' aşar*, s., 265-269.

¹⁵³ Bkz. Zirikli, *A'lâm*, IV, 88; Gâzî, *Nazmu'd-düerer*, s., 285-287.

¹⁵⁴ Şeyhî, *Vekâyi'*, III, 678.

¹⁵⁵ Kevserî, *Tahrîr*, s., 35.

¹⁵⁶ Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, 653, 708.

dulbâkî ez-Zürkânî (1122/1710)¹⁵⁷ den hadis ilimlerine dâir rivayet izni almış, diğer taraftan fıkihta da Abdurrahim İbn Ebi'l-Lutf el-Makdîsî (1104/1692) ve Abdulhayy eş-Şurunbulâlî (1117/1705)¹⁵⁸ den icâzet almıştır.¹⁵⁹

Mısır'da çeşitli hadis kitaplarının rivayet hakkını elde eden Muhammed el-Yemânî Anadolu'ya gelmiş ve Osmanlı âlimlerinden Abdülkerim el-Konevî (1150/1737) ilmî tahsilinin önemli bir kısmını onun yanında tamamlamıştır.¹⁶⁰ Muhammed el-Yemânî'nin Anadolu'ya geliş tarihi bilinmemektedir. Ancak 1737 tarihinde vefat eden Abdülkerim Konevî'nin onun yanında eğitim görmesi, Yemânî'nin XVII. yüzyılın sonunda Anadolu'ya geldiğini akla getirmektedir. Buradan hareketle çalışmamızda Yemânî'nin rivayetleri, XVII. yüzyılda Anadolu'ya intikal eden isnadlar arasında değerlendirilmiştir.

Abdülkerîm el-Konevî, hocası Muhammed el-Yemânî'den Kütüb-i sitte ve diğer hadis musannefâtı ile ilgili bazı kitapların rivayet hakkını almıştır. Bunların isnadları, Osmanlı âlimleri arasında yaygınlık kazanmış ve Kevserî'ye kadar ulaşmıştır.¹⁶¹ Kevserî'nin Muhammed el-Yemânî'ye ulaşan senedi şu şekildedir; *Kevserî* > *Alasonî* > *Hafız Ahmed Şâkir* > *Hafız Muhammed Gâlib* > *Süleyman b. Hasan el-Girîdî (1267/1851)* > *İbrahim b. Muhammed el-İsbîrî (1255/1839)* > *Ali Fikrî b. Muhammed Salih el-Ahîshavî (1236/1821)* > *Muhammed Münîb el-Ayıntâbî (1238/1823)* > *İsmail b. Muhammed el-Konevî (1195/1780)* > *Abdülkerim el-Konevî el-Âmidî* > *Muhammed el-Yemânî el-Ezherî*.¹⁶² Kevserî, Muhammed el-Yemânî'den kendisine ulaşan sened ile, aşağıdaki şemada yer alan hadis kitaplarını rivayet etmektedir.

Muhammed el-Yemânî'den Kevserî'ye ulaşan rivayet kitaplarının isnadları:

¹⁵⁷ Kevserî, *Tahrîr*, s., 10.

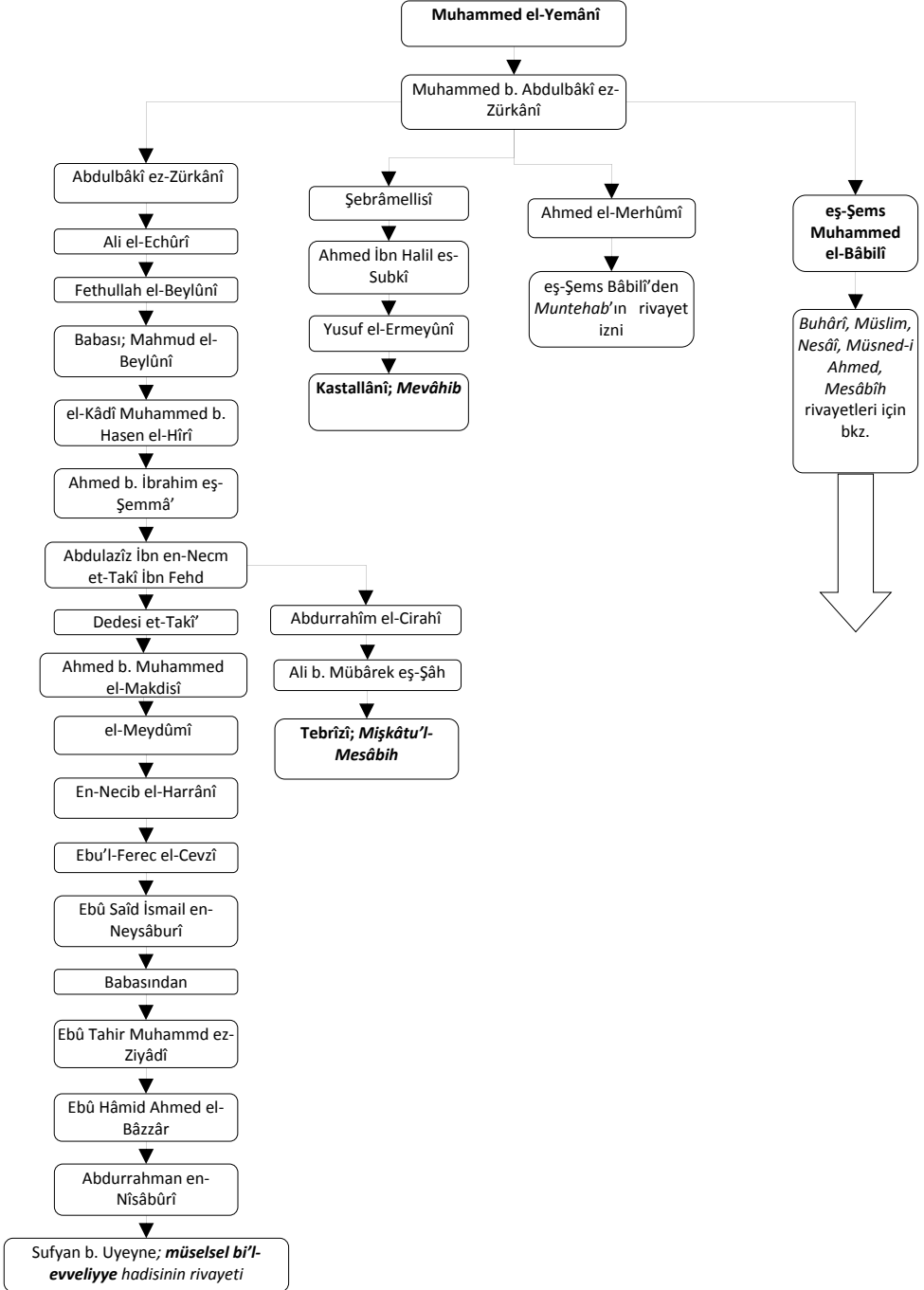
¹⁵⁸ Kevserî, *Tahrîr*, s., 16, 19.

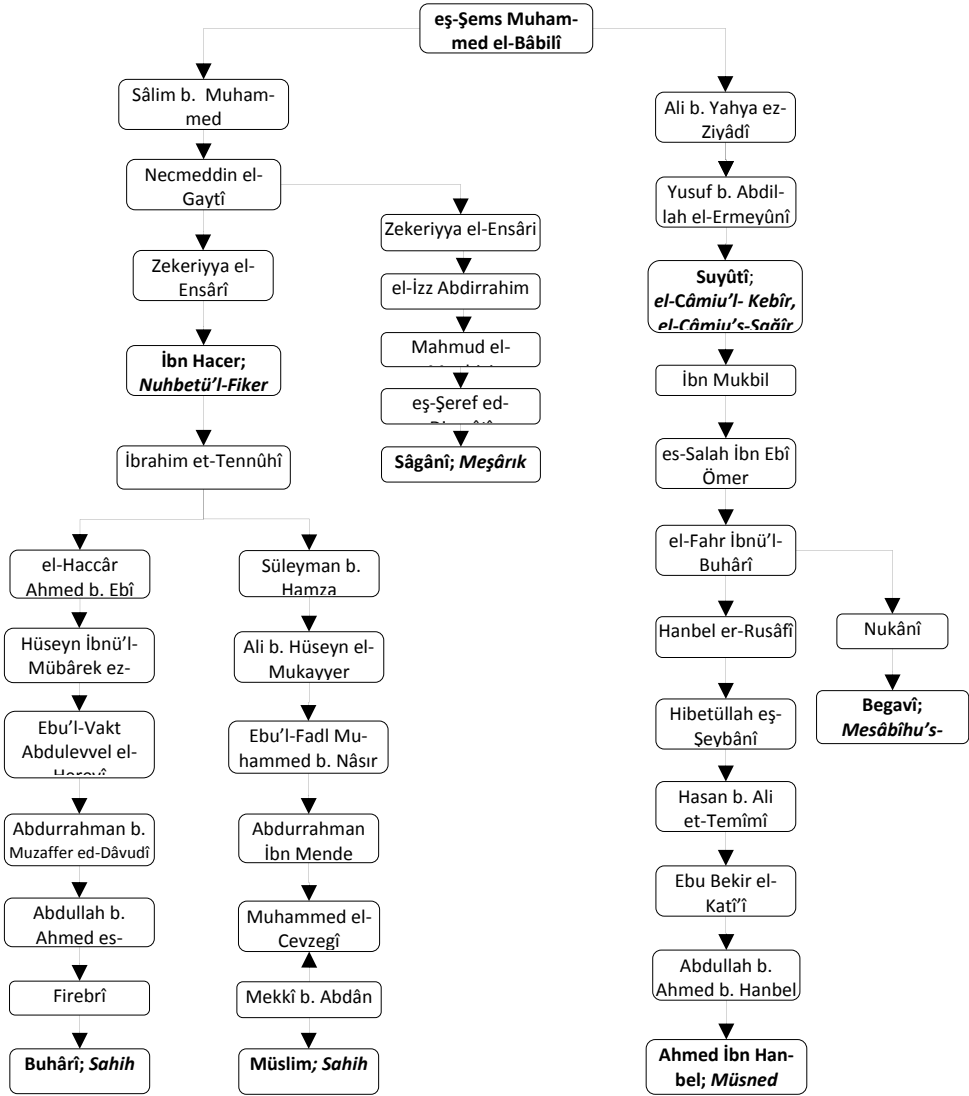
¹⁵⁹ Kevserî, *Tahrîr*, s., 17.

¹⁶⁰ Kevserî, *Tahrîr*, s., 35.

¹⁶¹ Son dönem Osmanlı âlimlerinden Tavaslı Hafız Hasan Efendi ve Çarşambalı Ahmed Hamdi Efendi'nin icâzetnâmelerinde Muhammed el-Yemânî'ye ulaşan isnadlar için bkz. Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, 653, 708.

¹⁶² İsnad için bkz. Kevserî, *Tahrîr*, s., 10.

Şemada da görüldüğü gibi Kevserî, Muhammed el-Yemânî'den kendisine intikal eden isnad ile; *Sahîh-i Buhârî*, *Sahîh-i Müslim*, Ahmed İbn Hanbel (241/855)'in *Müsned*, Begavî'nin *Mesâbîhu's-Sünne*, Sâgânî'nin *Meşâriku'l-Envâr*, Hatîb et-Tebrîzî'nin *Mişkâtü'l-Mesâbîh*, İbn Hacer (852/1448)'in *Nuhbetü'l-fiker* ve Kastallânî (923/1517)'nin *Mevâhib* adlı eserlerinin ve

müselssel bi'l-evveliyye olarak adlandırılan rahmet hadisinin rivayet hakkını elde etmiştir.¹⁶³

Kevserî, yukarıdaki hadis kitaplarından başka Muhammed el-Yemânî'den kendisine ulaşan isnad ile, Şems el-Bâbilî'nin *Müntehabu'l-esânîd fî vasli'l-musannefât ve'l-eczâi ve'l-mesânîd*, İbn Hacer'in *el-Mecmau'l-müesses* ve *Mu'cemü'l-müfehres* adlı meşyeha türündeki eserlerde yer alan hadis kitaplarını da rivayet etmektedir.¹⁶⁴

et-Tahrîru'l-vecîz'deki Muhammed el-Yemânî'nin isnadları, önemli hadis kitaplarının rivayet izinlerinden oluşmaktadır. Kevserî'den başka son dönem Osmanlı âlimlerinin icâzetlerinde de Muhammed el-Yemânî'ye dayanan isnadlar görülmektedir.¹⁶⁵ Muhammed el-Yemânî Mısır'da; Halil el-Lekânî, Ahmed el-Merhûmî ve Muhammed ez-Zürkânî'den aldığı icâzetleri Anadolu'ya taşımış ve bu isnadlar son döneme kadar kesikliğe uğramadan tevârüs etmiştir.

5. Tarsûsî Mehmed Efendi (1145/1732)

XVII. yüzyılın sonu itibarı ile Şam bölgesinin isnadlarını Anadolu'ya taşıyan âlimlerden biri de Tarsûsî Mehmed Efendi'dir. Mehmed Efendi, Tarsus'ta doğmuş ve müftü olan babası Ahmed Efendi'nin yanında ilim tahsil etmiştir.¹⁶⁶ Ayrıca Şamlı Muhammed İbn Ali el-Kâmilî (1131/1723)'den hadis icâzeti almıştır. Tarsûsî'nin kendisinden rivayet ettiği Muhammed el-Kâmilî; Ahmed İbn Muhammed el-Kuşâşî (1071/1661), Sultan el-Mezzâhî, Muhammed el-Bâbilî, Hayreddin er-Remlî, Nureddin eş-Şebrâmellisî, Abdülbâkî ez-Zürkânî (1099/1688) ve İbrahim el-Gûrânî'den icâzet almıştır.¹⁶⁷

Tarsûsî'nin Şamlı Muhammed el-Kâmil'den aldığı hadis icâzeti, Fahrürüm Mustafa Efendi (1147/1735) yoluyla oğlu Ebû Saîd el-Hâdimî (1176/1762)'ye intikal etmiş ve Hâdimî vesilesiyle de XVIII. yüzyılın ortasında Anadolu'da yayılmıştır. Hatta Kevserî, Hâdimî'nin kendisinden icâzet isteyen kimselere rivayet izni verdiğini ve bundan dolayı Anadolu âlimlerinin çoğunluğunun Hâdimî'den icâzetli olduğunu dile getirmiştir. Kevserî, Tarsûsî'nin senedinin mutemed olduğunu, fakat Hâdimî'nin zaman zaman

¹⁶³ Kevserî, *Tahrîr*, 10, 11, 14.

¹⁶⁴ Kevserî, *Tahrîr*, 29.

¹⁶⁵ Bkz. Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, 652-653, 708.

¹⁶⁶ Fındıklılı, İsmet, *Tekmiletü's-Şakaik*, s., 63.

¹⁶⁷ Murâdî, *Silkü'd-düer*, IV, 81.

senedinin aslı yanında bulunmadan icâzet yazdığını ve onun verdiği bazı icâzetnâme nüshalarındaki isimlerde hatalar bulunduğunu belirtmiştir.¹⁶⁸

Şamlı Muhammed el-Kâmilî'den icâzet alan Tarsûsî, Kütüb-i sitte ve bazı hadis kitaplarını İbn Hacer'in isnadları ile rivayet etmektedir. Kevserî de, bu isnadların rivayet hakkını elde etmiştir. Kevserî'den Tarsûsî'ye ulaşan senedlerin bazı tarikleri konunun girişindeki şemada gösterildi.¹⁶⁹ Tarsûsî'nin İbn Hacer'e ulaşan isnadı da şu şekildedir; *Tarsûsî Mehmed Efendi > Muhammed İbn Ali el-Kâmilî > Hayreddin er-Remlî > Ahmed İbn Muhammed Emînü'd-dîn İbn Abdî'l-Âl > babası > Zekeriyâ el-Ensârî > İbn Hacer'in isnadları.*"¹⁷⁰

XVII. yüzyılın sonunda Şam, Mısır ve Hicâz bölgesinin önde gelen alimlerinden Sultan el-Mezzâhî, Muhammed el-Bâbilî, Hayreddin er-Remlî, Nureddin eş-Şebrâmellisî, İbrahim el-Gûrânî, Muhammed İbn Abdalbâkî ez-Zürkânî ve Muhammed el-Kâmilî'nin isnadları; Osmanlı Anadolu'sunda yetişen Kara Halil, Süleyman Fâzıl ve Mehmed et-Tarsûsî ile Mısırlı Ali el-Mansûrî ve Muhammed el-Yemânî tarafından üzerinde yaşadığımız coğrafyaya taşınmıştır.

SONUÇ

Zâhid el-Kevserî, Osmanlı'nın son döneminde 10 farklı âlimden hadis icâzeti almıştır. Onun icâzet silsileleri, XVII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar geçen sürede -kendilerinden icâzet aldığı alimler hariç- 39 Osmanlı aliminin isnadlarını ihtivâ etmektedir. Bunlar arasında özellikle sebet sahibi Kara Halil, Süleyman Fâzıl, Yusuf Efendizâde, Süleyman İbn Hasan el-Girîdî ve Gümüşhânevî gibi yaşadıkları dönemde hem hadis çalışmalarında hem de sahip oldukları rivayet birikimi ile isimleri öne çıkan Osmanlı âlimleri yer almaktadır. Kevserî'nin meşyehası, kendilerinden icâzet aldığı hocaları ile beraber 49 âlimin icâzet silsilesini ihtivâ etmesi hasebiyle tek bir âlimin rivayet izinlerinden öteye geçmekte ve önceki asırlardaki âlimlerin isnadlarını ve bunların kaynağını görmemizi sağlamaktadır. Ayrıca *Huzur Dersleri*'nde yayımlanan ve bazı makalelerde incelenen icâzetnâme örneklerindeki isnadların tamamına yakınının *et-Tahrîru'l-vecîz*'deki silsileler ile aynı olması, Kevserî'nin ilmî çevreler arasında mütedâvel olan isnadları topladığını göstermektedir. Dolayısıyla, Kevserî'nin meşyehası, İstanbul ve çevresinde XVII. yüzyılın so-

¹⁶⁸ Kevserî, *Tahrîr*, s., 38.

¹⁶⁹ Bkz. Kevserî, *Tahrîr*, s., 61. Aynı isnadlar için bkz. Mardin, *Huzur Dersleri*, II-III, 684-687.

¹⁷⁰ Bkz. Kevserî, *Tahrîr*, s., 38.

nundan itibaren tevârüs eden rivayet birikiminin bir ürünü olarak değerlendirilebilir.

Kevserî'nin senedleri arasında, XVII. yüzyıldan önce Anadolu'da yaygınlık kazanmış bir isnada rastlanmamaktadır. İcâzetnâmedeki en uzun silsile, XVII. yüzyılın ikinci yarısına kadar uzanmakta, bundan öncesi de Hicâz, Mısır ve Şam bölgesine intikal etmektedir. Bunların tarihçesi de şu şekildedir; Hicâz, Mısır ve Şam bölgesindeki isnadlar; XVII. yüzyılın ikinci yarısında beş, XVIII. yüzyılda bir, XIX. yüzyılda yedi ve XX. yüzyılda üç âlim tarafından İstanbul başta olmak üzere Konya bölgesine taşınmıştır. Ayrıca 43 toplu rivayet iznini ihtivâ eden sebet ve meşyahalardan; 9'u XVII. yüzyıl, 13'ü XVIII. yüzyıl, 14'ü XIX. yüzyıl ve 7'si de XX. yüzyılda Hicaz, Mısır ve Şam bölgesinden intikal etmiştir. Dolayısıyla, Kevserî'nin rivayet izinleri bağlamında, Osmanlı Anadolu'sundaki en köklü isnadın iki veya iki buçuk asırlık bir geçmişe sahip olduğunu söyleyebiliriz. Hatta Kevserî'nin XVIII. yüzyılın sonunda İstanbul'a gelen Hibetüllah el-Bâ'î hakkında dile getirdiği "*Hibetüllah el-Ba'î, son dönemdeki Dâru'l-hilâfe ulemâsının çoğunluğunun isnadlarının merciidir*" açıklamasını dikkate alırsak, son dönem icâzetnâmelerindeki isnadların önemli bir kısmının tarih olarak XVIII. yüzyıla dayandığını söylemek durumundayız.

Kevserî'nin isnadlarının tarihçesi, Osmanlı Anadolu'sundaki ilmî muhitte rivayet geleneğinin en bâriz şekliyle tebellür etmesinin XVIII. yüzyıla rastladığını göstermektedir. Bu gelişmelerin kökenleri de, XVII. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Bu yüzyılın sonlarında kadim ilim merkezlerindeki isnadları, Kara Halil, Süleyman Fâzil ve Mısırlı Ali İbn Süleyman el-Mansûrî İstanbul'a, Mısırlı Muhammed el-Yemânî ve Tarsuslu Mehmed Efendi de Konya ve Tarsus bölgesine taşımışlardır. XVIII. yüzyılda bu âlimlerin isnadları, kendilerinden icâzet alan talebeler sayesinde Osmanlı ulemâsı arasında yayılmaya başlamıştır. Bu dönemde İstanbul'a gelip vefatına kadar burada kalan Hibetüllah el-Bâ'î ile beraber rivayet geleneği bölgede daha da canlanmıştır. XIX. yüzyılda da, Şam'a giden ve Abdurrahman el-Kuzberî'den icâzet alan Şeyhülislam Muhammed Refîk Mostârî, Mısır ve Şam'dan İstanbul'a gelen Ervâdi, Alaaddin İbn Âbidîn, Ebu'l-Kâsım İbn Muhammed et-Trablûsî ve Muhammed İbn Ali et-Tunûsî, kadim ilim merkezlerinin rivayet birikimini İstanbul'a taşımışlardır.

Yine isnadların tarihçesi ile ilgili ortaya çıkan bu veriler; Zâhid el-Kevserî'nin icâzetnâmesindeki hadis musannefâtının çeşitliliğine bakarak, ilk dönemlerden itibaren Osmanlı Anadolu'sundaki rivayet geleneğinin Şam, Mısır ve Hicâz'dan geri kalmayacak düzeyde ileri olduğunu dile getirenlerin kanaatlerinin hatalı olduğunu göstermektedir. İlk olarak bu icâzetler, hadis

kitaplarının hoca-talebe ilişkisi içerisinde baştan sona okunmasını ifade etmemektedir. Zira *et-Tahrîrû'l-vecîz*'de, semâ ve arz kaydı ile sınırlı sayıda vârid olan rivayetler dışındaki hadis musannefâtı, Kevserî'nin icâzet yoluyla elde ettiği isnadlardır. İkinci olarak Kevserî'nin rivayet izni aldığı hadis kitaplarındaki çeşitlilik, aslında XV ve XVI. yüzyıllardan tevârüs eden ilmî birikiminin tezâhürü olmayıp, bilakis XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren XX. yüzyıla kadar geçen iki buçuk asırlık dönemde âlimlerin Şam, Mısır ve Hicaz bölgelerindeki isnadları İstanbul özelinde Osmanlı Anadolu'suna taşınmaları neticesinde ortaya çıkmıştır.

BİBLİYOGRAFYA

Ahışhalı, Recep, "*Ruûs*", *DİA*, XXXV, 272-273, İstanbul, 2008.

Ahmed Hayri (1966), *el-îmâm el-Kevserî*, el-Mektebetü'l-Ezheriyye li't-türâs, Kahire, 1372.

Ahmed İbn Hanbel, (241/855), *Müsned*, I-VI, el-Mektebû'l-İslâmî, Beyrut, 1405/1985.

Akgündüz, Murat, *Osmanlı Dersiâmları*, İstanbul, 2010.

Albayrak, Sadık, *Son Devir Osmanlı Uleması*, I-V, İstanbul, 1996.

Âli Raşîd, Muhammed İbn Abdillâh, "el-îmâm el-Kevserî ve İshâmâtuhû fî ilmi'r-rivâyeti ve'l-isnâd", Muhittin Düzenli (ed.), *Uluslararası Düzceli M. Zâhid el-Kevserî Sempozyumu Bildirileri*, s., 83-160, Düzce, 2007.

Altıkulaç, Tayyar, "*Gedikzâde*", *DİA*, XIII, 549-550, İstanbul, 1996.

Aydın, Abdullah, *Hadis İstihlâları Sözlüğü*, İstanbul, 2006.

____ "Osmanlı Hadis Âlimlerinden Bandırmalı Küçük Hâmîd Efendi'nin (1111-1172/1699-1758 veya 1759) Hayatı ve Eserleri", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (2003), 8/1-11.

Baytâr, Abdurrezzâk (1335/1917), *Hılyetü'l-Beşer fî târihi'l-karnî's-sâlişe aşar*, thk ve tlk., Muhammed Behçet el-Baytâr, I-III, Dârü'l-beyyine, 2. bs., Dimeşk, 1433/2012.

Benli, Ali, "Abdulkadir Sadreddin Efendi ve *Miftâhu Kunûzi'l-İslâm* Adlı Fehrese Türü Eserinin Tefsir Literatürüne Katkısı", Bilal Gökçür v.dğr., (ed.), *Osmanlı Toplumunda Kur'an Kültürü ve Tefsir Çalışmaları*, II, 483-492, İstanbul, 2013.

Bursalı, Mehmet Tahir Efendi (1925), *Osmanlı Müellifleri*, haz. A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen, Meral Yayınları, İstanbul.

Çiftçi, Mehdi, *Süleymaniye Dârülhadisi (XVI-XVII. Asırlar)*, İstanbul, 2013.

Demirer, Macit, *Hadis İlimleri Açısından Ahmed Ziyâüddin Gümüş-hânevî (v. 1311/1893) ve Levâmiu'l-Ukûl Adlı Eseri* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007.

Efendioğlu, Mehmet, “Müselse”, *DİA*, XXXII, 85-86, İstanbul, 2006.

Ebû Dâvud, Süleyman İbn el-Eş'as (275/888), *es-Sünen, Mu'cemu'l-müfehres ve Tuhfetü'l-eşraf* a göre numaralandıran Heysem İbn Nizâr Temîm, 1. bs., Beyrut, 1420/1999.

Fındıklılı, İsmet Efendi (1904), *Şakâik-ı Nu'mâniyye ve Zeyilleri: Tekmil-etü's-Şakâik fî Hakk-ı Ehli'l-Hakaik* (nşr. Abdulkadir Özcan), V, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989.

Gâzî, Abdullah İbn Muhammed el-Mekkî (1946), *Nazmu'd-dürer fî ihtisâri neşri'n-nûri ve'z-zehr fî terâcimi efâdili ehli Mekke mine'l-karni'l-âşir ile'l-karni'r-râbi' aşar*, (zeyli *Nesrû'd-dürer fî tezyili nazmi'd-dürer* ile beraber) thk., Abdulmelik İbn Abdullah İbn Dehîş, 1. bs., Mekke, 1435/2014.

Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Abdillâh en-Nîsâbüri (405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn* (Zehebî'nin *Telhîs'i* ile beraber), I-IV, Beyrut, trs.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn İbn Ömer (1252/1836), *Sebetü İbn Âbidîn el-müsemmâ Ukûdü'l-leâlî fi'l-esânîdi'l-avâlî*, thk. Muhammed İbn İbrâhim el-Hüseyn, Dâru'l-beşâri'l-islâmiyye, 1. bs. Dimeşk, 1431/2010.

İlmiyye Sâlnâmesi, Matbaa-i Âmire, İstanbul, 1334.

Kandemir, M. Yaşar, “Fehrese”, *DİA* XII, 297-299, İstanbul, 1995.

Kâsımî, Muhammed Cemâleddin (1332/1914), *Tabakâtu meşâhîri'd-Dimeşkiyyîn min ehli'l-karni'r-râbi' aşar el-Hicrî*, thk., Mahmud Abdulkadir Arnavûd, Dâru'l-Beyrûtî, 1. bs., Dimeşk, 2006.

Kettânî, Abdulhay (1962), *Fihrisü'l-fehâris ve'l-esbât ve mu'cemü'l-meâcim ve'l-meşyehât ve'l-müselalât*, I-III, thk. İhsan Abbas, Dâru'l-garbi'l-islâmî, Beyrut, 1402/1982.

Kevserî, Muhammed Zâhid (1952), *İcâzetü'l-İmam Muhammed Zâhid el-Kevserî li müftî Eritriye eş-Şeyh İbn İbrahim el-Muhtâr el-Cebertî ez-Zeylaî*, haz. Muhammed Fatih Kaya, Dâru'l-Feth, 1. bs., Amman, 1430/2009.

____ *İcâzetü'l-İmâm Muhammed Zâhid el-Kevserî li's-Şeyh Muhammed İbrahim el-Hutanî*, haz. Muhammed İbn Abdillâh Âli Raşîd, Dâru'l-Feth, 1. bs., 1433/2012.

____ *el-İmtâ' bi sîrati'l-imâmeyn el-Hasen İbn Ziyâd ve Sâhibihî Muhammed İbn Şucâ'*, Matbaatü'l-Envâr, Kahire, 1948.

_____ *İrgâmu'l-merîd*, el-Mektebetü'l-ezheriyye li't-türâs, 1. bs., Kahire, 1421/2000.

_____ *et-Tahrîru'l-vecîz fimâ yebteğîhi'l-müstecîz*, nşr. Abdulfettâh Ebû Ğudde, Mektebü'l-matbûâtî'l-İslâmiyye, Haleb, 1413/1993.

Maraşlı, Yusuf, *Nesru'l-cevâhir ve'd-dürer fi ulâmâi'l-karnî'r-râbi' aşar* (İkdü'l-cevher fi ulemâi'r-rubi'l-evvel mine'l-karnî'l-hâmis aşar isimli zeyli ile beraber), I-II, Dâru'l-ma'rife, 1. bs., Beyrut, 1427/2006.

Mardin, Ebü'l-Ulâ, *Huzûr Dersleri*, (haz. İsmet Sungurbey), II-III, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1966.

Muhibbî, Muhammed Emin (1111/1699), *Hulâsatü'l-eser fi a'yâni'l-karnî'l-hâdî aşar*, I-IV, el-Matbaatü'l-vehbiyye, Kahire, 1284/1867.

Murâdî, Muhammed Halil (1206/1791), *Silkü'd-dürer fi a'yâni'l-karnî's-sânî aşar*, haz. Ekrem Hasen el-Halebî, I-IV, Dâru sâdir, 2. bs. Beyrut, 2012.

Özafşar, Mehmet Emin, "Osmanlı Eğitim, Kültür ve Sanat Hayatında Hadis", Hasan Celal Güzel v.dğr. (ed.), *Türkler*, XI/356-369, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.

Özcan, Abdulkadir, "*Köprülüzâde Fâzıl Mustafa Paşa*", DİA, XXVI, 263-265, Ankara, 2002.

Özcan, Tahsin, "*Ömer Hilmi Efendi*", DİA, XXXIV, 70-71, İstanbul, 2007.

Özel, Ahmet, *Hanefi Fıkıh Alimleri*, Ankara, 1990.

_____ "*İbn Âbidînzâde*", DİA, XIX, 293-294, İstanbul, 1999.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1993.

Sebetü el-Emîr el-kebîr, haz. Muhammed İbrahim el-Hüseyn, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, 1. bs., Beyrut, 1430/2009.

Şeyhî, Mehmed Efendi (1144/1731), *Şakâik-ı Nu'mâniyye ve Zeyilleri: Vekâyiü'l-Fudalâ*, (nşr. Abdulkadir Özcan), III-IV, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1989.

Taşköprülü, Ahmed İbn Mustafa, (968/1561), *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye fi ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, Dersââdet, İstanbul, trs.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed İbn İsâ, (279/892), *Sünen*, I-V, thk. ve tlk. Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut, trs.

Tobay, Ahmet, *Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi ve Hadis Şerhçiliğindeki Yeri* (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1991.

Yavuz, Yusuf Şevki, "Zâhid Kevserî", DîA, XLIV, 77-80, İstanbul, 2013.

Yücel, Ahmet, "Rudânî", DîA, XXXV, 184-185, İstanbul, 2008.

Zirikli, Hayreddin, *el-A'lâm Kâmûsu terâcimi li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâi mine'l-Arabi ve'l-muste'ribîne ve'l-müsteşrikîn*, Dâru'l-ilm li'l-melâyîn Beyrut, 2002.

تاريخ الأسانيد في إجازات زاهد الكوثري في منطقة الأناضول العثمانية

زاهد الكوثري في فترة إقامته في مصر ما بين عام 1922م إلى 1952م ألف كتباً عن إجازات مشايخه له وبمعنى آخر فهرساً اسمه "التحرير الوجيز فيما يتبعه المستجيز"، وعرف في هذا الكتاب سلاسل الروايات وحياة بعض العلماء من مشايخه ومن هم في سلاسل الإسناد. وهذا الكتاب غني بمحتوى كبير يحتوي على معلومات كثيرة لأسماء أساتذة الكوثري وإجازاتهم وأسانيدهم، لأن مشيخة الكوثري احتوت على معلومات مهمة لسلاسل الروايات ومنابعها وتاريخها التي انتشرت بين العلماء العثمانيين في منطقة استانبول وما حولها في أواخر العهد العثماني. وفي هذا العمل سيبحث تاريخ الأسانيد في إجازات الكوثري ضمن منطقة الأناضول واستانبول، ويتوصل إلى قناعة أنه : أهذه الروايات ممتدة ومتجذرة من نهاية الدولة العثمانية إلى فترة بدايات الدولة العثمانية أم لا؟

الكلمات المفتاحية: الكوثري، الإجازة، الإسناد، الدراسات الحديثة العثمانية.